

PER LA PAU

Núm. 36 - JUNY 2019

Diàleg en
societats
polaritzades

ICIP
✓

SUMARI

Introducció

- Diàleg en societats polaritzades

Articles centrals

- Conceptes per navegar en un mar d'incerteses
- La polarització perjudica la democràcia i la societat
- Desacord radical i disputes per l'autodeterminació
- Mediadors interns: diàleg des del cor del conflicte
- La generació d'entorns dialògics
- Acompanyant processos polítics locals per a la reconstrucció del diàleg i la convivència. El cas basc.
- Les xarxes socials: aliment per al conflicte i eina per a la transformació

Recomanem

- Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Entrevista

- Entrevistes amb Paul Ríos, Tom Woodhouse, María Jimena Duzán i Mariano Aguirre

Sobre l'ICIP

- Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

INTRODUCCIÓ

Diàleg en societats polaritzades

ICIP

Institut Català Internacional per la Pau

Després dels atemptats de l'11 de setembre de 2001 el president nord-americà George Bush va alertar que “cada nació, cada regió, ha de prendre una decisió. O esteu amb nosaltres, o esteu amb els terroristes”. Aquest discurs va assentar les bases per a un Guerra Global contra el Terror que, centenars de milers de morts després, es va demostrar com a desastrosa. Aquest exemple il·lustra unes conseqüències extremes de les dinàmiques de polarització, un fenomen que no és nou però que avui torna a estar al debat públic a causa de la seva proliferació en molts països.

En els processos de polarització els actors polaritzants basteixen veritats absolutes i neguen l'espai per al dubte i per aproximacions alternatives. Les realitats complexes es simplifiquen i es redueixen a confrontacions entre posicions fixes, en unes dinàmiques identitàries de “nosaltres contra ells”. Quan una qüestió política entra en una dinàmica de polarització les opcions d'un debat constructiu es redueixen i la qualitat de la democràcia disminueix.

Catalunya i l'Estat espanyol nos s'escapen d'aquesta dinàmica, immerses en un conflicte polític de gran complexitat. Com tot conflicte d'aquesta naturalesa, fins i tot la seva caracterització és motiu d'interpretacions divergents i confrontades. En el que sí que sembla haver-hi acord és en considerar la situació com un dels reptes més importants des de la transició.

El conflicte és vell, històric. La novetat és una mobilització ciutadana massiva a favor de la independència i la seva traducció en unes majories parlamentàries a Catalunya compromeses amb aquest anhel. Una situació sense precedents que és percebuda en l'espectre social contrari a la independència com una evolució indesitjada però

comprensible per una part de la població, i inconcebible i ofensiva, per una altra.

“ Quan una qüestió política entra en una dinàmica de polarització les opcions d'un debat constructiu es redueixen i la qualitat de la democràcia disminueix ”

Independentment de les anàlisis de les causes d'aquests desenvolupaments, una de les conseqüències ha estat una forta polarització entre partidaris i detractors de la independència de Catalunya. Una polarització social i política amb forts components viscerals, on proliferen posicions maximalistes, desapareix la curiositat per entendre les opinions contràries, el llenguatge adopta termes bèl·lics (posicions, trinxeres, atac, traïció) i desapareix l'autocrítica. Fins i tot els conceptes s'han convertit en armes de la confrontació, de manera que parlar de violència, democràcia o fractura social té ara connotacions polítiques que varien en funció de qui els empra, i dificulten l'entesa.

Tot plegat ens ha portat a un moment d'enorme confusió, amb un conflicte polític de difícil solució i un risc de cronificació en percepcions i posicions enfrontades. Acostumats a solidaritzar-nos amb iniciatives de diàleg i reconciliació en altres indrets del món, ara tenim el repte de fer-ho a la nostra pròpia societat.

Aquesta edició especial de la revista *Per la Pau* vol contribuir a aquest propòsit. Volem aportar conceptes i pràctiques que ens ajudin a identificar opcions on ara només hi veiem obstacles. I ho volem fer tot compartint reflexions de persones que han fet front a reptes similars en altres contextos.

Després d'un glossari de conceptes escrit pel director de l'ICIP, Kristian Herbolzheimer, en el cos central de la publicació hi trobareu una descripció de les dinàmiques i els perills de la polarització, de la investigadora Jennifer McCoy, basat en una anàlisi comparativa de diversos països. Posteriorment, la catedràtica en Dret Constitucional Christine Bell reflexiona sobre com han acabat altres conflictes d'independència.

L'activista irlandesa Avila Kilmurray aporta la seva experiència de promoció del diàleg en societats molt dividides, i Iñigo Retolaza i el col·lectiu de mediació Bakeola descriuen un parell d'iniciatives que promouen el diàleg i la convivència al País Basc. El bloc el tanca un article d'Helena Puig que exposa com les xarxes socials es poden convertir en eines de despolarització.

Aquests set articles inicials vénen acompanyats d'unes breus entrevistes amb quatre persones expertes en conflictes i en diàleg. Tom Woodhouse (Regne Unit), María Jimena Duzán (Colòmbia), Mariano Aguirre (Espanya-Argentina) i Paul Ríos (País Basc) aporten una mirada al conflicte català des d'una certa distància, i amb perspectives diferents.

La secció final de la publicació ofereix referències de llibres, pàgines web i documentals relacionats amb el diàleg i l'anàlisi de la polarització.

Fotografia de Miti

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Conceptes per navegar en un mar d'incerteses

Kristian Herbolzheimer

Director de l'ICIP

Tots els conflictes són singulars i, per tant, de difícil comparació. Amb tot, els conflictes també segueixen unes dinàmiques que han estat prou estudiades. Al cap i a la fi, les preguntes solen ser semblants: Com es pot solucionar el conflicte? Qui el pot resoldre? Quant temps trigarà a resoldre's?

Aquest article reflexiona sobre alguns dels conceptes que poden oferir pautes per orientar-nos en la complexitat dels conflictes¹. La interpretació dels conceptes té, inevitablement, un aspecte subjectiu de l'autor i pot ser, per tant, subjecte de qüestionament o complement. El seu significat també pot ser diferent en funció del context geogràfic i cultural des del qual es llegeix. Esperem, en tot cas, contribuir a l'esforç de trobar sortides a situacions d'alta intensitat de confrontació política.

Conflicte. Xoc d'idees o interessos entre dues o més persones o grups. Els conflictes són fenòmens socials, inherents a la naturalesa humana, és a dir, són naturals, inevitables i, fins i tot, necessaris. Quan es gestionen de forma constructiva permeten el desenvolupament social. El problema arriba quan no se saben gestionar, s'enquisten, i porten a una confrontació perllongada o violenta.

La gestió positiva del conflicte requereix el reconeixement de la seva existència i de la legitimitat de les parts en conflicte.

Polarització. Els conflictes polaritzen les opinions, en el sentit que les persones o grups en conflicte es posicionen en extrems oposats. Aquest fenomen es converteix en

preocupant quan es desenvolupen dinàmiques que redueixen la complexitat dels conflictes a visions binàries de “bons i dolents”, alimenten la confrontació -“nosaltres contra ells”- i construeixen veritats absolutes que desconfien o desqualifiquen les opinions divergents.

Convivència. Donat que les persones som diferents per naturalesa, necessitem dotar-nos d'eines per poder conviure respectant aquestes diferències. Aquestes eines són normatives -les lleis i les institucions per resoldre diferències- però també culturals. Tant les normes com les cultures estan en constant evolució, precisament en resposta als conflictes inherents a la societat. Un dels reptes més recurrents per a la convivència és la capacitat d'entendre com pot afectar el que fem i diem a persones amb percepcions molt diferents a les nostres (situar-nos a la pell dels altres).

Parts en conflicte. Normalment és fàcil identificar les persones, organitzacions o institucions en conflicte, però la major part de conflictes tenen múltiples dimensions, no sempre òbvies. Sovint les mateixes parts formalment en conflicte acaben patint conflictes interns, en relació a decisions difícils.

Anàlisi de conflictes. Estudi sistemàtic de les causes i els actors del conflicte, així com dels factors que poden influir en la seva resolució. Hi ha múltiples eines d'anàlisi. Un dels exercicis més rellevants és diferenciar entre les “posicions” de les parts enfrontades en el debat públic (allò que diuen) i els seus “interessos” o “necessitats” (allò que explica les posicions). Aquest exercici permet identificar incentius que podrien acostar posicions allunyades.

Resolució de conflictes. Les iniciatives per transformar les dinàmiques (polítiques, socials, econòmiques, culturals, etc) de conflicte destructives o violentes. Sovint es parla també de *transformació* de conflictes, entenent que les dinàmiques destructives dels conflictes es poden prevenir o transformar cap a dinàmiques constructives. La resolució de conflictes requereix voluntat i capacitat de les parts en conflicte, i pot requerir el suport de tercers actors.

“ No hi ha fórmules fàcils per resoldre conflictes complexos. L'opció òbvia per una part sol ser inacceptable per l'altra ”

Win-win. Una transformació exitosa del conflicte permetrà a totes les parts involucrades sentir que hi han guanyat alguna cosa. Això només és possible si les parts estan disposades a modificar les seves postures inicials.

Línies vermelles. Condicions que es consideren innegociables. Amb tot, molts processos de negociació requereixen que les parts acabin modificant les seves línies vermelles inicials.

Diàleg. Forma més elemental de tractar els conflictes de forma constructiva – “parlant la gent s'entén”. És un procés de comunicació centrat en el valor de les relacions personals i la confiança, que requereix la predisposició a canviar de parer com a resultat d'una escolta activa de les altres parts.

Negociació. Diàleg que té per objectiu arribar a un acord. És una forma d'obtenir una concessió. Les bones relacions personals són importants però no imprescindibles. Les persones que negocien necessiten tenir un mandat i el poder per signar un acord. En política, les negociacions formals (visibles) normalment van precedides per unes negociacions prèvies (confidencials) que permeten avaluar la voluntat real de l'altra part per arribar a un acord i determinar l'agenda, els actors i els formats de la negociació.

Les institucions democràtiques són l'escenari habitual de les negociacions polítiques. Però quan el conflicte s'estanca o es degrada sense que els mecanismes habituals ho puguin evitar es fa necessari dissenyar processos extraordinaris de negociació.

Els conflictes complexos necessiten d'una **infraestructura de negociació**: un ampli ventall d'actors que juguen papers diferents, però complementaris. Aquests actors sovint treballen darrere les bambolines, conscients que les seves actuacions poden ser

negades públicament si no són exitoses. Les tasques inclouen:

- Suggestir idees i propostes innovadores.
- Explorar l'interès de les parts per aquest tipus d'idees i propostes.
- Cercar suports externs (tècnics, polítics) per donar suport a les negociacions.
- Formar les parts en conflicte en processos de negociació.
- Generar sinèrgies entre actors que poden influir sobre les parts en conflicte.
- Oferir avals polítics i econòmics a decisions difícils.

Mediació. Negociació amb la intervenció d'un actor extern, que dirigeix i dona suport a la comunicació.

Facilitació. Procés menys formal que la mediació per ajudar les parts a arribar a un acord o, com a mínim, a millorar la confiança mútua. Molts actors externs prefereixen jugar un paper de facilitador més que de mediador per deixar el protagonisme a les parts negociants.

Les parts en conflicte demanen una mediació o una facilitació quan no poden arribar a un acord per si mateixes. Només hi pot haver una mediació o facilitació amb el vistiplau de totes les parts negociants. Acordar la necessitat (i la identitat) d'una mediació o facilitació pot requerir un procés de negociació en si mateix. És habitual que la part que defensa l'*statu quo* prefereixi una negociació directa, mentre que la part que pressiona per un canvi polític cerqui un suport extern, com una forma de guanyar reconeixement i legitimitat i, així, compensar l'asimetria de poder.

Altres funcions habituals de terceres parts són les de **bons oficis** (oferir consell i suport), **testimoni** (observar les negociacions, sense intervenir-hi), **hoste** (quan s'acorda negociar a casa d'algué altre) o **garant** (oferir garanties -generalment polítiques- per al desenvolupament de les negociacions). Les possibles funcions són àmplies i la definició concreta dels diferents rols depèn de cada procés de negociació.

Neutralitat i imparcialitat. Normalment se suposa que la persona o entitat que media o facilita una negociació ha de ser *neutral*. A la pràctica la neutralitat no existeix: tothom té opinions pròpies que poden coincidir més o menys amb els actors en conflicte. En canvi sí que es pot reclamar *imparcialitat*, és a dir, una actitud que avantposa la

dinàmica del procés de negociació sense condicionar-ne el resultat. De forma creixent es reconeix el valor en tasques de suport a la negociació de persones (*inside-mediators*) que tenen una clara opció ideològica però que es guanyen el reconeixement de totes les parts en saber posar per davant la recerca d'un acord a la defensa de les pròpies preferències.

Agents del canvi. Una de les preguntes clau en política és com es produeixen els canvis socials i polítics. Les respostes solen ser quantitatives: per majories electorals o parlamentàries, en processos institucionals; o per una *massa crítica* de persones mobilitzades al carrer. Amb tot, davant dinàmiques polaritzants, que redueixen els espais per les diferències, l'investigador John Paul Lederach afirma que “necessitem sorpreses, gent sorprenent, amb voluntat d'ajuntar-se amb persones inesperades”. Cal un *llevat crític*, l'ingredient més petit però que, ben barrejat, pot fer aixecar la massa. Aquesta metàfora és una invitació a la creativitat de persones i organitzacions perquè plantegin propostes innovadores, amb aliances inesperades.

“ En el conflicte català no hi ha solucions a curt termini; com a societat hem d'aprendre a viure en el conflicte, sense fer-nos mal ”

En definitiva, els conflictes solen resoldre's bàsicament de dues maneres: amb la victòria d'una part i la derrota de l'altra; o amb algun tipus d'acord entre les parts en conflicte. La tendència natural és voler guanyar, però les victòries solen ser efímeres perquè ningú accepta fàcilment una derrota. En aquest sentit, els diàlegs i les negociacions solen donar resultats més estables. Amb tot, per dialogar i negociar calen incentius, voluntat i capacitat. En absència d'incentius, voluntat i capacitat els conflictes es poden enquistar. I, com més enquistats, més difícils de resoldre.

En el cas concret del conflicte polític i social que es viu a Catalunya potser no s'ha reflexionat prou sobre l'horitzó de resolució. Estem en una fase de confrontació política on els actors no es posen d'acord ni en la naturalesa del conflicte ni en la forma de

tractar-lo. Cadascú es carrega de raons per contradir -i deslegitimar- l'altre. Però resulta difícil imaginar que cap de les opcions en disputa es resigni a ser derrotada. Caldrà, doncs, tard o d'hora, un procés que permeti cercar una solució partint de la premissa que totes les propostes són vàlides i mereixedores de respecte.

En aquests moments el conflicte polític està ben enredat. Necessitem un canvi de paradigma: un *llevat crític* que pugui mobilitzar una *massa crítica* que aposti per iniciatives creatives, de manera que allò que ara sembla impensable esdevingui possible. No hi ha solucions a curt termini. Com a societat hem d'aprendre a viure en el conflicte, sense fer-nos mal. Per navegar en aquest mar d'incerteses proposo que ens tractem amb la brúixola de la CURA, que podríem resumir com a: Curiositat per les opinions diferents, Respecte a les persones, independentment de les seves idees, i Autocrítica, perquè ningú no té la veritat absoluta.

SOBRE L'AUTOR

Kristian Herbolzheimer és analista de processos de pau i del rol de la societat civil en les transicions, amb èmfasi en els casos de Colòmbia i del País Basc. Ha estat observador i assessor en les negociacions de pau de Filipines (2009 - 2014). Després de dirigir durant 10 anys el Programa de Transicions a la Pau de l'ONG internacional Conciliation Resources, el setembre de 2018 va assumir la direcció de l'Institut Català Internacional per la Pau.

1. Les definicions que ofereix aquest article estan basades en les següents referències principals: [Berghof glossary on conflict transformation](#) i [USIP Peace Terms](#)

Fotografia de Caitlin Oriel

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

La polarització perjudica la democràcia i la societat

Jennifer McCoy

Catedràtica de Ciències Polítiques, Georgia State University (Atlanta, EUA)

Una polarització intensa debilita la democràcia. En democràcies sanes, els grups oposats es consideren adversaris polítics amb qui competir i, en ocasions, negociar. Tanmateix, en les democràcies profundament polaritzades, els oponents polítics es veuen com un enemic a qui s'ha de vèncer.

Un projecte d'investigació col·laboratiu que vaig dirigir¹ sobre democràcies polaritzades de tot el món analitza els processos mitjançant els quals les societats es divideixen en "tribus" polítiques, amb el consegüent perjudici per a la democràcia. Sobre la base d'un estudi d'onze països, inclosos els Estats Units, Turquia, Hongria, Veneçuela i Tailàndia, hem constatat que quan els líders polítics titllen els seus oponents d'immorals o corruptes, creen dos bàndols al sí de la societat: "nosaltres" i "ells"; el que els politòlegs i els psicòlegs denominen "grups propis" i "grups aliens".

En aquesta dinàmica tribal, cada bàndol veu l'altre com el "grup aliè", amb una creixent desconfiança, biaix i enemistat. Creix la percepció que "si ells guanyen, jo perdo". Cada bàndol veu l'altre grup polític i els seus partidaris com una amenaça per a la nació o la seva forma de vida, en cas que arribés al poder. Per tant, els seguidors de l'actual governant toleren que tinguin un comportament més antiliberal i creixentment autoritari per mantenir-se en el govern, mentre que els seus opositors estan cada vegada més disposats a recórrer a mitjans antidemocràtics per fer-lo fora del poder. El resultat no és cap altre que una democràcia perjudicada.

Factors de polarització

La nostra investigació constata que en la polarització greu influeixen tres factors principals²:

1. Les divisions alimentades pels polítics

En primer lloc, sovint aquest fenomen és estimulat per la retòrica dels líders polítics, que exploten greuges reals dels votants. Aquests polítics decideixen subratllar les qüestions que generen divisió, a fi d'afavorir la seva pròpia agenda política. És possible que explotin greuges i ansietats reals sobre l'atur o la delinqüència o, fins i tot que s'inventin una amenaça, com Donald Trump quan va titllar els refugiats centreamericans d'"exèrcit invasor".

En un context de polarització extrema, les persones se senten distanciades respecte de l'"altre bàndol" i en sospiten. Alhora, se senten lleials i confiades respecte al seu propi bàndol, sense analitzar-ne biaixos ni la base objectiva de la seva informació. Per tant, són receptius a la retòrica dels líders polítics que pretenen generar vots a partir de la por de l'"altre". Malgrat que és un fenomen comú, identificat des de fa temps per la psicologia social, s'ha agreujat encara més en l'era actual marcada pels cicles de notícies de 24 hores a les xarxes socials i en la qual els mitjans de comunicació més polititzats repeteixen i amplifiquen els atacs polítics.

“ En un context de polarització extrema, les persones se senten distanciades i sospiten de l'"altre bàndol". Alhora, se senten lleials i confiades respecte al seu propi bàndol, sense analitzar-ne els biaixos ni la base objectiva de la seva informació ”

2. Reacció de l'oposició

Malgrat tot, la polarització treballa en dos sentits. Com reacciona l'oposició política és el segon factor que explica l'impacte de la polarització en la democràcia. Si davant de la retòrica de ressentiment i les tàctiques que pretenen excloure el perdedor l'oposició respon amb un llenguatge polític agressiu i demonitzador semblant, hi ha el risc de consolidar un cicle que porti a un atrinxerament en la política de polarització.

D'altra banda, si l'oposició mobilitza els votants al voltant d'un missatge positiu de democratització i es resisteix a adoptar les estratègies de l'"ull per ull", es poden establir les bases de la despolarització.

3. Falles polaritzants

Com va constatar la nostra investigació, el tercer obstacle, i el més difícil, rau en la base subjacent de la polarització. Quan els països es polaritzen al voltant de divisions³ que reflecteixen debats no resolts, presents ja en la base del país, és més probable que l'esmentada polarització resulti duradora i nociva.

Aquestes divisions solen estar relacionades amb conceptes sobre la identitat nacional i els drets de la ciutadania. Aquest tipus de polarització és particularment perjudicial ja que gira entorn dels debats sobre qui són els ciutadans legítims i qui pot representar-los legítimament. Per exemple, els Estats Units es van fundar sobre la desigualtat en els drets de ciutadania per als afroamericans, els nadius americans i les dones. Quan aquests grups van reafirmar els seus drets en el moviment pels drets civils de la dècada de 1960 i en el moviment de dones de la dècada de 1970, va créixer la polarització entorn d'aquests drets i el canvi en la posició d'aquests grups.

La perillosa lògica de la polarització

1. La polarització premia les posicions extremes i debilita els moderats centristes

Els líders i partits polaritzadors necessiten enemics per establir una línia divisòria entre "nosaltres" i "ells". Atien la por d'aquests enemics a fi de continuar guanyant eleccions. Els enemics poden ser externs (els immigrants a Hongria o els imperialistes estrangers a Veneçuela) o interns (els terroristes kurds a Turquia, els mitjans de comunicació als Estats Units i qualsevol que no estigui d'acord amb el líder). Els

extremistes d'ambdós bàndols etiqueten després els moderats que estan disposats a entaular compromisos com a “traïdors en connivència amb l'enemic” o “venuts”. D'aquesta manera, el centre desapareix i les posicions radicals predominen, amb la consegüent paràlisi política o, fins i tot, l'aparició d'un conflicte violent.

2. La polarització influeix en les percepcions individuals i és difícil de revertir una vegada creada

Quan ja s'ha instal·lat una manera de pensar polaritzada i els votants se senten profundament dividits psicològicament i espacialment, és molt difícil tornar enrere. La investigació⁴ sobre el raonament induït ens ajuda a comprendre aquest problema. Les emocions i els desitjos i temors inconscients⁵ influeixen en com interpretem la informació, en especial si ens sentim amenaçats. Els votants estan motivats per eliminar la dissonància cognitiva rebutjant els fets que posen en dubte les seves visions del món o el seu concepte de si mateixos. Els líders polaritzadors aprenen que explotar els temors i ansietats dels seus partidaris els servirà per guanyar les eleccions, de manera que encoratgen aquest raonament induït.

En conseqüència, quan el govern veneçolà difon teories de la conspiració per explicar els greus problemes del país, els seus partidaris acèrrims sembla que se'l creuen sense qüestionar-ho. D'una manera similar, el moviment *birther* de Trump, que posava en dubte la ciutadania de Barack Obama i el seu dret a ser candidat, rebutjava la informació objectiva sobre el lloc de naixement de l'expresident nord-americà.

“ Quan ja s'ha instal·lat una manera de pensar polaritzada i els votants se senten profundament dividits psicològicament i espacialment, és molt difícil tornar enrere ”

3. Les tàctiques d'“ull per ull” agreugen la polarització i resulten contraproductives

Una estratègia obstruccionista intensifica la polarització i pot posar en perill la democràcia. Tractar la política com un joc de represàlies i contrarepresàlies pot fer que t'expulsin del terreny de joc. Per exemple, a Veneçuela, l'oposició política es va negar a negociar⁶ amb el president Chávez i, enlloc d'això, va intentar durant tres anys expulsar-lo de la presidència mitjançant mètodes tant constitucionals com anticonstitucionals. Quan aquesta estratègia va fracassar, l'oposició va boicotejar unes eleccions legislatives i va perdre per complet el control del Congrés davant del partit de Chávez, amb la qual cosa li van cedir la potestat de nomenar els membres del Tribunal Suprem i del Consell Nacional Electoral durant la següent dècada.

Desfer la polarització

És possible eludir la polarització o, fins i tot, trencar-la sense permetre un comportament antidemocràtic ni eludir l'enfrontament polític entorn de determinats principis i qüestions. Evitar que s'intensifiqui la divisió i desconfiança que sembla aterrada a les nostres societats és responsabilitat tant dels líders polítics com dels ciutadans. No n'hi ha prou amb retirar-se de la política.

Els ciutadans poden protegir-se a si mateixos i a la seva democràcia si són conscients dels mecanismes polítics i psicològics de la polarització i dels primers signes d'alerta de l'erosió democràtica. Poden negar-se a participar en la trampa de la demonització de la política, quan insisteixen a votar massivament contra aquells que utilitzen mètodes polaritzadors. Els líders polítics han de ser conscients que les seves paraules i accions poden incrementar, evitar o reduir la polarització greu.

Pel què fa als que prioritzen la victòria del seu equip per damunt de tot, la consciència que amb el temps seran els perdedors de les regles que han redissenyat hauria de temperar els seus ànims. Pel què fa a aquells que tenen una perspectiva més àmplia centrada en els interessos col·lectius i el benestar de la societat, comprendre la lògica de la polarització, que impedeix la resolució comuna de problemes, podria donar-los el coratge necessari per superar la divisió en lloc de respondre amb estratègies de polarització perjudicials.

SOBRE L'AUTORA

Jennifer McCoy és catedràtica de Ciències Polítiques a la Georgia State University

(Atlanta, EUA), i actualment és investigadora a l'Institute for Advanced Studies a la Central European University (Budapest, Hongria). Lidera un grup de recerca sobre la polarització i les seves conseqüències en la democràcia.

* Algunes parts d'aquest article van aparèixer prèviament a:

The Washington Post:

"Before going nuclear, Republicans and Democrats might consider these four lessons from polarized democracies"

The conversation: "Extreme political polarization weakens democracy – can the US avoid that fate?"

1. Veure l'article "Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities", de Jennifer McCoy, Tahmina Rahman i Murat Somer, publicat el 20 de març de 2018.

2. Veure l'article "Toward a Theory of Pernicious Polarization and How It Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies". The Annals of the American Academy of Political and Social Science, gener de 2019. Editors Jennifer McCoy i Murat Somer.

3. Veure l'article "Transformations through Polarizations and Global Threats to Democracy". The Annals of the American Academy of Political and Social Science, octubre de 2018. Editors Jennifer McCoy i Murat Somer.

4. Veure "The roles of information deficits and identity threat in the prevalence of misperceptions", de Brendan Nyhan, Dartmouth College i Jason Reifler. Desembre de 2017.

5. Veure l'article "Why you think you're right, even when you're wrong", de Julia Galef, març de 2017.

6. Jennifer McCoy, Francisco Diez International Mediation in Venezuela, USIP Press, 2011.

Fotografia d'Arturo Castaneya

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Desacord radical i disputes per l'autodeterminació

Christine Bell

Catedràtica de Dret Constitucional, Universitat d'Edimburg

Els conflictes d'autodeterminació solen afectar una part del país on una minoria ètnica i/o nacional desitja la secessió del territori en el qual es concentra l'esmentat grup, a fi de separar-se de l'estat central. Normalment, la secessió suscita una resistència ferotge de l'estat central i els partidaris de la "unitat" del país. Sota les reivindicacions d'autodeterminació són subjacents dos elements: d'una banda, el sentiment que l'estat central no respon als interessos de totes les seves parts i pobles amb la mateixa bona fe; i, d'altra banda, la preocupació que els grups minoritaris no siguin realment lleials a l'estat i aspirin a la seva plena destrucció i desintegració. És a dir, subjacent a les disputes per l'autodeterminació hi ha un desacord radical sobre la legitimitat de l'estat, la seva naturalesa, a qui pertany, el seu compromís amb l'equitat i la seva capacitat per reformar-se per tal d'incloure tots els grups en igualtat.

El desacord acostuma a ser més radical dins de la regió secessionista, perquè hi ha més en joc per als seus habitants que per a la resta del país. Cap regió no és homogènia: una part de la població mostrarà un gran afany per la secessió com a via per protegir els seus drets; tanmateix, els que corren el risc de convertir-se en una minoria en un estat nou (i que potser pertanyen a la majoria en el conjunt de l'estat actual), poden témer que un nou estat els negui els seus drets. En ocasions, el desacord es planteja com si un grup li digués a un altre "per què nosaltres hauríem de ser una minoria en el vostre estat, quan vosaltres podeu ser una minoria en el nostre?".

Les disputes per l'autodeterminació són difícils de resoldre, perquè no hi ha cap manera de conciliar el desig de secessió amb el desig de preservar la unitat de l'estat. Aquesta

és la raó per la qual el desacord és “radical”: no hi ha manera de “quadrar el cercle”. O sí? Si analitzem el posicionament de les parts respecte de l'estat, es pot buscar un encaix entre els interessos que són subjacents a aquests posicionaments?

“ Les disputes per l'autodeterminació són difícils de resoldre perquè no hi ha cap manera de conciliar el desig de secessió amb el desig de preservar la unitat de l'estat ”

En teoria, no hauria d'importar ser minoria a l'estat d'un altre grup, sempre que la seva identitat i les seves aspiracions polítiques fossin irrellevants per al tractament que rebés. De fet, si mirem enrere, moltes disputes d'autodeterminació se centren més en la igualtat i no tant en la secessió. A Irlanda del Nord, encara que l'aspiració d'una Irlanda unida existeix des de la partició de 1920, la fase del conflicte que va començar a finals de la dècada de 1960 i va culminar en l'Acord de Divendres Sant (o de Belfast) va estar precedida per campanyes de drets civils contra els elevats nivells de discriminació, en les seves diverses formes, que patia la minoria catòlica a Irlanda del Nord. No va ser fins que aquestes protestes van ser reprimides o es va alentir el progrés en la qüestió, quan va cristal·litzar la violència estructural al voltant de la permanència d'Irlanda del Nord en el Regne Unit o la seva integració en una Irlanda unida. De manera anàloga, a Sri Lanka el conflicte secessionista dels Tigres d'Alliberament de Tamil Eelam (LTTE) es va desenvolupar lentament, a mesura que els polítics nacionalistes singalesos van eliminar les salvaguardes per als drets de les minories tàmil (establertes en l'acord polític postindependència) i van establir una constitució favorable a la majoria i basada en una visió nacional singalesa. Catalunya també es va centrar més en la independència darrere la reforma de l'Estatut de 2010, davant de la negativa a ulteriors reformes, un aprofundiment de l'autonomia i una intensificació de les proteccions nacionals i de la llengua pròpia.

Llavors, com es resolen aquestes reivindicacions d'autodeterminació en les situacions més enverinades i conflictives? Quatre elements interrelacionats solen ser claus.

Més descentralització. Per resoldre el conflicte violent, els estats sovint han de reconciliar el seu concepte d'“unitat” amb un gran nivell de descentralització i dotar el país d'un nivell d'autogovern significatiu. A Escòcia es va respondre a l'ascens del nacionalisme escocès amb mesures successives de traspàs de competències; a Espanya, l'autonomia va ser una resposta clau al conflicte basc, encara que després aconseguís un suport més ampli. A Sri Lanka mai no es va arribar a un acord, però totes les propostes serioses per abordar el conflicte amb els tàmil·ls incloïen la cessió de poder a les regions del nord i de l'est. A Bougainville, Papua Nova Guinea, es va abordar una disputa secessionista mitjançant la creació d'una autonomia àmplia. Els exemples són in comptables. La descentralització pretén quadrar el cercle unitat-secessionisme en atorgar autogovern sense per això eliminar la unitat formal i la sobirania de l'Estat. Els unionistes sovint sostenen que la descentralització és part del problema, no la solució. Tanmateix, amb freqüència la descentralització és l'únic mecanisme de col·locació política que permet establir un estat unit.

“ Crear un estat plurinacional requereix un llenguatge creatiu que reconegui que el que reivindiquen les minories nacionals no és només la igualtat dins de l'estat, sinó també un gir copernicà de l'estat i el concepte de “nacional” ”

Una nova visió plurinacional. Amb freqüència, els estats han de donar resposta a la reivindicació simbòlica d'estatalitat de les minories etnonacionals, mitjançant la promesa d'una visió més “plurinacional” de l'estat, que no acomodi una única identitat nacional, sinó a diverses. Recrear l'estat com a entitat plurinacional implica refer l'acord polític sobre el qual s'assenta perquè sigui més inclusiu amb les minories nacionals. Implica comptar amb institucions polítiques i jurídiques compromeses a honrar l'esmentada visió de l'estat. Crear un estat plurinacional requereix un llenguatge creatiu que reconegui que el que reivindiquen les minories nacionals no és només la igualtat dins de l'estat, sinó també un gir copernicà de l'estat i el concepte del

“nacional”. A Escòcia, després del referèndum de 2014, es va revisar el marc de descentralització per ratificar la “sobirania” del parlament escocès. Per la seva banda, la transició espanyola va desembocar en una constitució que al seu article 2 afirmava la unitat d'Espanya, però també reconeixia les regions i nacionalitats. A Irlanda del Nord, després d'un conflicte violent, l'Acord de Belfast establí que dos objectius contraposats –l'aspiració a una Irlanda unida i a la Unió amb el Regne Unit– eren “igual de legítims” i creava una forma de binacionalisme, amb el dret a ser irlandès, britànic o d'ambdues nacions.

Igualtat radical per als individus i els grups. Per resoldre les disputes d'autodeterminació, els estats sovint aprofundeixen en la igualtat i es prenen més seriosament les acusacions de discriminació i opressió. D'aquesta manera, en comptes d'una mera “igualtat dins de la llei”, és freqüent que s'introdueixin mesures que consolidin els drets dels grups a la participació política i a una protecció equitativa dels drets culturals o religiosos. El dret a la igualtat es vincula amb la idea del plurinacionalisme, ja que sovint s'atorguen drets col·lectius relacionats amb la religió, la cultura o, fins i tot, l'autodeterminació. És habitual que també tinguin un paper important el reconeixement d'uns drets sòlids i l'adopció de compromisos amb la distribució equitativa dels recursos socioeconòmics i el desenvolupament regional.

Indefinició. Com a via potser més controvertida, és freqüent que els estats abordin el desacord radical donant una “interpretació oberta” a un acord determinat. Es troben, doncs, vies per difuminar, en part, la definició simbòlica de l'estat i “el nacional”. Si es transmet a les persones que la naturalesa de l'estat no està resolta definitivament, sinó que es pot revisar periòdicament, es redueix considerablement el que està en joc en un moment determinat. Es tracta d'iniciatives com: posar les bases per a futurs referèndums de secessió, com a Irlanda del Nord o Bougainville (Papua Nova Guinea); obrir la possibilitat d'una transferència de competències més gran en una etapa posterior; o permetre una revisió periòdica dels acords. Tots aquests mecanismes poden ser molt importants per permetre que tothom assumeixi el compromís en un moment donat. Tanmateix, això requereix que els partidaris de la configuració actual de l'estat revisin la seva actitud i siguin conscients que la inestabilitat pròpia de deixar la qüestió oberta crea, en realitat, una forma d'estabilitat “flexible”, una forma millor. L'estat central s'enforteix en reconèixer que no sempre pot donar per feta la seva pròpia

existència, sinó que sempre depèn del consentiment dels diversos grups i de les opinions polítiques dels seus habitants. Requereix que les persones entenguin l'estat no com un acord polític definitiu, sinó com un conjunt de processos mitjançant els quals les persones poden continuar resolent els seus desacords de manera pacífica.

“ Quan les reivindicacions d'igualtat dins de l'estat s'intensifiquen i es converteixen en una exigència de secessió en tota regla, pot ser molt difícil frenar-les amb la promesa d'una igualtat major ”

Aquestes no són, per descomptat, les úniques sortides per als conflictes d'autodeterminació, que poden desembocar en altres escenaris, com el manteniment de l'estatu quo de l'actual estat per mitjà de la coerció i la negació d'altres aspiracions, malgrat que sovint aquesta solució condueix a un cert nivell de conflicte violent. D'altra banda, algunes regions subestatsals assoleixen la condició d'estat, encara que rarament i, en general, no sense passar abans per un alt nivell de violència. Tanmateix, ni tan sols aquests dos desenllaços extrems resolen necessàriament el conflicte: són solucions amb un sol bàndol guanyador i que tendeixen a perpetuar nous cicles de greuge i conflicte.

Quant a les solucions negociades, el *quid* de la qüestió és: com arriben a un compromís d'aquest tipus els bàndols enfrontats en un conflicte d'autodeterminació? Molt sovint la zona de compromís és bastant fàcil d'identificar. El més difícil de dirimir és com aconseguir que tots estiguin d'acord, en especial quan “imposar-se al contrincant” continua semblant una opció viable. Com arriben les parts a un compromís? Lentament i amb molta dificultat. En molts contextos la història ens ha ensenyat que el geni de l'autodeterminació és més fàcil d'alliberar que de tornar a tancar al seu llum. No en va, per a les parts pot ser molt més difícil comprometre's després d'anys de violència per l'“estatalitat”. Així mateix, una vegada les reivindicacions d'igualtat dins de l'estat

s'intensifiquen i es converteixen en una exigència de secessió en tota regla, pot ser molt difícil frenar-les amb la promesa d'una igualtat major –malgrat que aquesta, d'haver estat plantejada al principi, hagués pogut aturar de soca-rel l'escalada reivindicativa.

No hi ha resposta fàcil. Únicament treballar de manera intensa per aconseguir un acord polític creatiu, nou i inclusiu, que pari atenció no només als aspectes substancials, sinó també a la importància del simbolisme sobre a qui “pertany” l'estat. Cada bàndol ha d'intentar crear un llenguatge que permeti desenvolupar una nova confiança en les institucions estatals, que pugui fonamentar el desenvolupament de la confiança cívica horitzontal entre pobles dividits. Les institucions judicials de l'estat han de reconèixer que no és permisible que una de les parts “incompleixi” l'acord i recaigui en la seva visió exclusivista de l'estat, ja que acabaria amb el compromís d'una visió plurinacional de l'estat, és a dir, amb el projecte de construcció contínua d'un acord sobre un projecte comú de comunitat política.

SOBRE L'AUTORA

Chirstine Bell és catedràtica de Dret Constitucional i sotsdirectora de Justícia Global a la Universitat d'Edimburg. És membre de la Royal Society of Edinburgh i de la British Academy, i directora del Political Settlements Research Programme. La seva recerca se centra en la interfície entre el Dret Constitucional i el Dret Internacional, gènere i conflicte, teoria jurídica, i amb un interès particular en els processos de pau i els acords de pau.

Fotografia de Yiran Ding

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Mediadors interns: diàleg des del cor del conflicte

Avila Kilmurray

Consultora de l'ONG The Social Change Initiative

El conflicte, sigui o no violent, redueix l'espai per a les converses obertes i sinceres. A Irlanda del Nord hi havia una cançó titulada “Diguis el que diguis, no diguis res” que resumia els temors presents en la societat. En les societats en què s'originen disputes, el més important és qui té l'última paraula o qui és capaç de fer la rèplica més ràpida (i, sovint, la més feridora) i no tant escoltar el que diu algú “de l'altra banda”. Tot es redueix a “guanyadors” i “perdedors”, a “ells” i “nosaltres”. No obstant això, a Irlanda del Nord (o al nord d'Irlanda o “als 6 comtats ocupats”, ni tan sols ens posem d'acord en el nom), el conflicte violent va causar estralls i va destruir vides, per acabar, després de 30 anys, a la taula de negociacions. L'Acord de Divendres Sant (també anomenat Acord de Belfast) proporciona un marc per a l'avenç cap a la pau, encara que el procés de pau segueix sent fràgil.

El procés desenvolupat per arribar a les negociacions inclusives es va tirar endavant amb un gran esforç. A nivell internacional, hi havia alhora pressió, suport i entusiasme amb les mesures adoptades, però, en última instància, va ser necessari actuar internament per construir relacions i temptejar les opcions possibles. Això rarament s'aconseguia mitjançant el treball dels mediadors externs, sinó més aviat a través del paper dels interlocutors, individus locals als quals sovint es denominava *insider-outsiders* (actors interns-externs), persones que tenien credibilitat dins de la seva comunitat/grup, però que, al mateix temps, reconeixien que l'estancament polític necessitava l'aportació d'oxigen provinent de crítiques i idees externes. Un d'aquests *insider-outsiders* va assenyalar: “Els vells problemes requereixen que es plantegin noves

preguntes sobre ells”.

Idealment, l'activista *insider-outsider* està impregnat de les posicions i matisos del “seu propi bàndol”, però manté una sèrie de contactes exteriors de confiança que el connecten amb persones amb opinions i perspectives diferents. Pot participar en un procés que permet el flux de diferents punts de vista durant un període de temps i traduir la informació compartida en paraules que poden ser compreses pels grups involucrats. Les qüestions crítiques poden ser plantejades com a desafiament al relat dels grups establerts. Aquests desafiaments han de tenir en compte el que és assolible en un moment i un context determinats. L'enfocament de l'interlocutor és més efectiu que reunir persones amb punts de vista polítics oposats en el que sovint es converteix en una confrontació defensiva i antagonica. En canvi, l'*insider-outsider* està ben situat per prendre la temperatura de les reaccions a les qüestions i propostes crítiques i utilitzar aquesta valoració per avaluar el ritme del possible diàleg.

“ Un bon interlocutor pot ajudar a evitar l'augment de l'antagonisme que es produeix com a resultat de les incomprensions i les males interpretacions ”

Aclariment de posicionaments

L'altre paper important que poden jugar els interlocutors locals és ajudar a un grup polític a articular el seu posicionament polític en termes més clars de manera que es comuniqui millor amb els altres. En temps de conflicte, hi ha el perill que els activistes alineats amb un o altre bàndol considerin que els individus que són crítics amb el seu posicionament estan bojós o són dolents i no interactuïn amb persones amb opinions contràries. Un bon interlocutor, amb credibilitat i paciència i que mantingui un perfil baix, pot esbrinar quins són els punts poc clars o febles per tal d'ajudar a aclarir-los, tant per al públic interior com per a l'exterior. Pot plantejar les qüestions que preocupen als que són “a l'altre costat”. Això pot ajudar a evitar l'augment de l'antagonisme que es

produeix com a resultat de les incomprensions i/o les males interpretacions (deliberades o no). Mentre que molts posicionaments en una societat immersa en el conflicte polític tendeixen a basar-se en les emocions, amb altres temes el focus d'atenció pot dirigir-se cap a les realitats econòmiques i socials. Quin tipus de societat tractem d'aconseguir? Quines seran les implicacions econòmiques del canvi constitucional? Quin serà l'impacte en els diferents sectors de la societat (agricultors, empresaris, treballadors de la indústria, pensionistes, etc.)?

Examinar les esperances i inquietuds del “preocupat segment mitjà” de la població local pot ajudar també a clarificar opcions, oportunitats i reptes. Hi ha sempre un segment de la població que dona suport fermament a un posicionament específic i hi ha un segon segment que sosté una visió oposada amb la mateixa fermesa, però nombrosos estudis sobre l'actitud de la societat suggereixen que hi ha fins a un 60% de la població que no està segura del seu posicionament o que canvia d'opinió en funció de les circumstàncies. Quines són les preguntes i les inquietuds d'aquest “preocupat segment mitjà”? I com fer que es parli d'elles en comptes d'afrontar-les sermonejant o fustigant aquesta població? Els líders locals de la societat civil ocupen una bona posició per explorar aquesta situació i per poder debatre amb aquells que mantenen posicionaments polítics fermament arrelats.

“ Allà on la divisió política silencia les persones és important buscar mitjans per retornar la veu als que han quedat marginats a causa del conflicte ”

Una iniciativa adoptada a Irlanda del Nord consistia en treballar amb una sèrie de comunitats d'“identitat única”: nacionalistes/republicans o bé lleialistes/unionistes. Una vegada s'havien establert bones relacions de treball, es reunia a les diferents comunitats en una conferència conjunta en què els membres escoltaven i preguntaven a un grup d'experts externs. Les comunitats enfrontades no es preguntaven directament ni es confrontaven entre elles, sinó que escoltaven les preguntes

formulades pels representants de “l'altra” comunitat als experts externs, de tal manera que així s'assabentaven de quines eren les seves preocupacions i punts de vista, a més de sentir les respostes dels experts externs. Amb el temps, els representants de les comunitats van adquirir la confiança necessària per poder parlar directament sobre temes sensibles.

Crear espais per a nous suggeriments i idees

Allà on la divisió política silenciaci les persones és important buscar mitjans per retornar la veu als que han quedat marginats a causa del conflicte. Això es pot fer a nivell de la comunitat, especialment al voltant de preocupacions compartides (temes econòmics i socials) i no tant en relació amb temes polítics, que generen més divisions. Els grups de dones solen ser els primers que construeixen aquest tipus de relacions. No obstant això, són també possibles les iniciatives més ambiciosos i a major escala. Quan Irlanda del Nord passava per un període de greu paràlisi política, es va establir la Comissió Opsahl, dirigida per la societat civil. Finançada per filantrops independents, la Comissió va ser creada (sota la presidència del professor noruec Opsahl) per demanar propostes de qualsevol grup, organització o individu d'Irlanda del Nord que volgués opinar sobre el futur de la regió. Es van rebre aportacions (tant en persona com per escrit) de persones que eren víctimes/supervivents de la violència, partits polítics, representants de l'Església, organitzacions paramilitars, grups esportius, empreses, sindicats i organitzacions comunitàries i de voluntariat, entre d'altres. Les sessions de la Comissió van tenir lloc en pobles i ciutats i es va elaborar un informe que reunia les diferents opinions per a la seva consideració. Aquest procés permetia que totes les opinions tinguessin el mateix pes i facilitava l'intercanvi d'informació.

Un model de consulta més recent, ben implementat a la República d'Irlanda, és l'enfocament de l'Assemblea de Ciutadans, en què un grup de ciutadans seleccionats a l'atzar participa en un debat facilitat sobre un tema polític complicat. En l'actualitat, hi ha una àmplia gamma d'estratègies de democràcia participativa que han estat provades sobre el terreny en diferents parts del món i que poden adaptar-se per crear espais de debat i diàleg en societats dividides. L'objectiu principal és reintroduir un element de complexitat en situacions que sovint són de joc de suma zero. La síndrome del “guanyador” i “perdedor” incrementa invariablement la tensió.

“ Mai és massa aviat per dissenyar i identificar estratègies i enfocaments per promoure un major enteniment des del cor del conflicte ”

Crear espais per al debat és un repte encara més gran quan es tracta d'interactuar amb parts interessades que es troben fora de la regió política en litigi. Els punts de vista i les opinions que es manifestaven a la Gran Bretanya i a la República d'Irlanda eren importants a l'hora de prendre decisions dins i sobre Irlanda del Nord. La British-Irish Association, una iniciativa independent de la societat civil, va organitzar trobades al llarg de molts anys, com van fer altres organitzacions. La realitat és que, encara que sovint resulti incòmode, les opinions dels països que estan darrere no poden ser ignorades. Com sovint repetia Nelson Mandela: “Si vols fer les paus amb el teu enemic has de treballar amb ell. Llavors es converteix en el teu company”. Certament això no resulta fàcil, especialment quan hi ha un desequilibri de poder en el període central del conflicte, però es tracta d'una idea important a tenir en compte a llarg termini.

Existeixen àrees potencials de compromís?

La mateixa paraula “compromís” pot posar els pèls de punta en una situació de profunda divisió política, però la realitat és que la societat és de naturalesa heterogènia i cal tenir en compte tots els punts de vista per arribar a qualsevol acord sobre la manera en què les persones poden viure juntes. Hi ha una sèrie d'opcions que poden facilitar el compromís. L'Acord del Divendres Sant/de Belfast, per exemple, preveu la doble ciutadania i la doble identitat nacional. La gent pot tenir un passaport britànic o un d'irlandès, o ambdós (un acord polític que actualment es veu afectat pel potencial Brexit). Es va disposar una Carta de Drets per a Irlanda del Nord, complementada amb una Carta de Drets per a l'illa d'Irlanda, tot això en el marc de la Convenció Europea de Drets Humans. Es van establir institucions i acords Nord-Sud (dins de l'illa d'Irlanda) i Est-Oest (entre les illes d'Irlanda i Gran Bretanya). En resum, es va fer tot el possible per proporcionar una identitat mixta i combinada i impulsar les possibilitats de cooperació transfronterera i mitigar les divisions. Les fortes estructures descentralitzades

(lamentablement inoperatives en l'actualitat) oferien una estructura política que facilitava les relacions dins i entre les comunitats a Irlanda del Nord. Si bé el procés d'implementació de l'acord de pau s'ha vist afectat per nombroses dificultats, la veritat és que quan les parts oposades es van reunir, hi va haver un reconeixement compartit de la necessitat de buscar el compromís i d'afavorir el pensament creatiu.

Una idea final: mai és massa aviat per dissenyar i identificar estratègies i enfocaments per promoure un major enteniment des del nucli del conflicte. Rares vegades oferiran solucions a curt termini, però poden ajudar a crear un procés que eviti el sorgiment de la violència que va omplir el buit polític que va turmentar Irlanda del Nord (el nord d'Irlanda) durant tantes dècades.

SOBRE L'AUTORA

Avila Kilmurray treballa actualment a The Social Change Initiative, una ONG internacional dedicada a enfortir l'activisme i la incidència de la societat civil en l'àmbit dels drets humans i els drets dels migrants i refugiats. Ha treballat a Irlanda del Nord des de 1975. Va ser membre de l'equip negociador de la Coalició de Dones per als Acords de Divendres Sant. Com a directora de la Community Foundation for Northern Ireland (1994-2014) va gestionar fons europeus de pau per a la reintegració d'expresos polítics, víctimes i supervivents de la violència. És membre de Fund for Ireland i diverses filantropies independents.

Fotografia d'Amber Creative Agency.

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

La generació d'entorns dialògics

Iñigo Retolaza

Facilitador de diàleg i conflictes de transformació. Iniciativa Memorialab

De la mateixa manera que la (re)producció d'un conflicte és un procés comunitari on diverses parts del sistema social interactuen de forma confrontativa i excloent, la resolució temporal o la transformació del conflicte també ho és. Aquesta paradoxa (*per resoldre el conflicte necessito treballar de manera col·laborativa amb la part en conflicte*), és la premissa de partida per al restabliment d'un entorn de convivència bàsic. Només quan el conflicte ens transformi, serem capaços de transformar el conflicte.

En aquest escenari, un dels primers passos per al restabliment de la convivència es basa en generar una dinàmica on les parts puguin i) fer sentit col·lectiu dels fets succeïts, ii) curar i superar les ferides del passat, iii) traçar conjuntament una visió compartida de futur. Ara bé, com es poden generar les condicions perquè això es pugui fer?

La pràctica del diàleg entre múltiples actors en conflicte es basa en tres aspectes fonamentals. Un és el *relacional* (el polític), un altre és el *racional* (el cognitiu) i el tercer, l'*emocional* (el traumàtic). Aquests tres aspectes es retroalimenten constantment, ja que una dinàmica relacional basada en el respecte i el reconeixement mutu del dany causat ajuda les persones involucrades a confiar i a mostrar-se vulnerables a l'hora de processar les vivències del passat, i a compartir les aspiracions per al futur.

**“ Només quan el conflicte ens transformi, serem
capaços de transformar el conflicte ”**

Mínimament, s'han de donar una sèrie de condicions per al diàleg:

- **Canvi en el nostre sistema operatiu.** Treballar des d'una perspectiva dialògica-convivencial suposa transitar del principi de *no contradicció* (això o allò, separació, debat) al de *complementarietat* (això i allò, també interdependència, diàleg). Totes les veritats fragmentades presents en el sistema tenen el seu lloc i pertinència, ja que ens ajuden a veure una part de la realitat que en principi no som capaços de veure per nosaltres mateixos/es. D'aquí la importància de la diversitat, la inclusió i la complementarietat en els processos de diàleg.
- **Motivació.** Hi ha d'haver una motivació de partida per al diàleg en els actors en conflicte; ja sigui aquesta *intrínseca* (una presa de consciència i una intencionalitat genuïna de canviar la dinàmica de relació entre les parts) o *extrínseca* (pressions o incentius provinents de terceres parts). Aquí el repte passa per combinar aquestes dues pulsions. Però, sobretot, la tasca se centra a ajudar les parts a fer el pas cap al diàleg des del convenciment intern que aquest és el camí que cal seguir cap a la convivència.
- **Contenidor sòlid.** Un procés de diàleg requereix una infraestructura bàsica: recursos humans, econòmics, logístics, voluntat i suport polític, temps, arquitectura institucional, etc. Necessitem crear un contenidor prou sòlid per sostenir totes les tensions que puguin sorgir durant el procés.
- **Grup divers i inclusiu.** Una configuració inclusiva i plural del grup ajuda a que aquest sigui una representació del sistema que es vol transformar. Ha de ser divers, per poder integrar totes les veus, totes les memòries i totes les vivències.
- **Condició interior.** És fonamental considerar i cuidar els aspectes psicoemocionals de les persones en diàleg. L'èxit de la intervenció dependrà de la condició interior d'aquestes persones, i de les que promouen aquestes iniciatives. Molts actors involucrats en processos de conflicte, on es requereixen una sèrie de capacitats, entren després en processos de diàleg on les capacitats que es demanen són unes altres. I la condició interior del que intervé no és la mateixa en un context de conflicte que en un de diàleg. Per aconseguir aquesta transició cal processar els traumes i xocs emocionals acumulats durant el conflicte.

– **Generació de comportaments i iniciatives modèliques.** Sovint aquest tipus de grups, en aquest tipus de contextos, creen espai per a l'emergència d'iniciatives i lideratges de tall convivencial, capaços de practicar de manera modèlica els comportaments que necessitem consolidar en la nostra societat.

“ Un procés de diàleg requereix voluntat política, motivació, treball personal, infraestructura, diversitat, inclusió i complementarietat ”

La iniciativa Memorialab¹. Diàleg, memòria i sanació social per a una nova convivència al País Basc

Quina forma pren tot això en aquells conflictes identitaris de llarg recorregut? La proposta que estem treballant des de Memorialab integra la pràctica del diàleg amb la gestió de la memòria i l'emocionalitat. Aquest triangle virtuós (diàleg, memòria i sanació social) és la base per al restabliment de dinàmiques convivencials al País Basc.

Memorialab és una iniciativa de construcció social de la memòria a través de trobades de persones que, d'una manera o una altra i des de diferents llocs, edats, gèneres i ideologies, s'han vist afectades pel context de violència de motivació política viscut durant les últimes dècades a la Comunitat Autònoma Basca. En aquests encontres intergeneracionals i plurals, les persones comparteixen les pròpies vivències sobre la violència política i l'alteració de la convivència ciutadana. Això ho fan des de l'experiència personal i el respecte mutu.

Durant el període 2014-2018 s'han realitzat set Memorialabs (sis a Euskadi i un a Madrid amb persones colombianes afectades pel conflicte del seu país) amb una participació mitjana de 15-18 persones per encontre. També s'han dut a terme nombroses activitats de difusió de l'experiència tant a Espanya com en l'àmbit internacional (seminaris, conferències, jornades, minitallers, etc.).

A partir de l'experiència de Memorialab hem identificat alguns aprenentatges:

– **Transmissió intergeneracional del conflicte i el trauma.** El treball amb la memòria des d'un enfocament sistèmic permet transformar de manera guaridora les conseqüències de la transmissió intergeneracional de traumes no processats.

– **Memòria, oblit i la resistència a revisar el passat.** Dolor, sofriment, ira continguda, por de l'autocrítica, l'estigmatització social viscuda, no reconeixement del dolor causat, etc. es tradueixen en resistències a l'hora de **voler recordar i revisar** el passat. Aquestes resistències per treballar amb la memòria, com que són personals, tenen també una expressió social, política i institucional. En ocasions hem vist com algunes persones responsables d'aquestes institucions mostren resistència a donar suport a aquest tipus d'iniciatives, en part perquè elles mateixes no han acabat de processar el que han viscut; i inconscientment es resisteixen a enfrontar-se amb aquesta realitat. Això condiona negativament el treball de transformació que puguin fer des d'aquestes institucions.

– **El poder del silenci.** Una moneda de dues cares. El silenci forçat reproductor de l'estatu quo es contraposa amb el silenci guaridor, aquell que crea un espai íntim per al treball interior a nivell personal i grupal. Memorialab genera un entorn serè, on les persones participants troben les condicions adequades per processar internament les conseqüències del conflicte.

– **Sanació social i emocionalitat.** Memorialab no pretén ser un exercici terapèutic, però sí que genera un contenidor segur on la gent, fins i tot en la seva vulnerabilitat, troba un espai per compartir, sentir i guarir; per transcendir el propi sofriment i connectar, en major o menor mesura, amb els altres patiments i vivències.

– **Habitar tots els rols del conflicte.** Adonar-se conscientment d'haver exercit diferents rols al llarg del temps (per exemple, víctima i perpetrador en diferents moments i contextos) promou la reflexió autocrítica, la reconciliació amb un/a mateix/a, la humanització i la superació de les conseqüències del conflicte. El (re)conèixer i habitar conscientment aquests rols (víctima, perpetrador, testimoni, beneficiari, etc.) permet superar-los i obrir així la porta a una conversa més transformadora sobre com ens relacionem avui en dia els bascos i les basques.

Aquesta experiència ens ha permès identificar diferents reptes i obstacles: la necessitat de superar la por i la vergonya per parlar públicament sobre el passat, trencant el silenci degeneratiu; aconseguir més involucració de les institucions públiques i els seus representants en la promoció del diàleg ciutadà no tutelat, no controlat, obert a la ciutadania i a les seves maneres; l'impuls de (nous) lideratges basats en la convivència, el diàleg i el respecte en la diversitat, la sistematització i difusió d'experiències en marxa, pròpies i alienes, per accelerar l'aprenentatge social i institucional necessari; i la necessitat de desenvolupar capacitats per a la millora metodològica i per a l'enfortiment d'organitzacions de la societat civil que treballen en el diàleg, la memòria i la sanació social.

El repte és gran, però la recompensa també... i aconseguir-ho està a les nostres mans.

SOBRE L'AUTOR

Iñigo Retolaza té una llarga experiència internacional en la facilitació de processos d'acompanyament personal, aprenentatge organitzatiu i canvi social entre múltiples actors immersos en contextos de conflicte i alta diversitat sociocultural. Al País Basc ha facilitat espais de diàleg multi-actor sobre educació, migracions, convivència o diversitat, i encontres ciutadans dirigits a processar les conseqüències del conflicte basc (construcció social de la memòria i sanació social).

1. Memorialab és una iniciativa ciutadana ideada i implementada de manera col·lectiva per tres organitzacions basques de llarg recorregut en l'àmbit dels drets humans, la transformació de conflictes i la cultura de pau: Gernika Gogoratuz, Bakeola i Museo de la Paz-Gernika. Les trobades són dinamitzades per Iñigo Retolaza, facilitador amb experiència internacional en processos de diàleg multiactor en contextos de conflicte. Per a més informació veure Retolaza I., et al., 2019, *Memorialab. Encuentros ciudadanos para la construcción social de la memoria*, FGG/BAKEOLA/MUSEO DE LA PAZ: Gernika; Retolaza I., 2018, *Memorialab. Encuentros ciudadanos para la construcción social de la memoria. Una nota de aprendizaje*, no publicat.

Fotografia: Programa MemoriaLab

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Acompanyant processos polítics locals per a la reconstrucció del diàleg i la convivència. El cas basc.

Roberto Folgueira, Miren Harizmendi i Rocío Salazar

Membres de BAKEOLA, Convivència, Conflicte i Drets Humans (Fundació EDE)

La societat basca ha patit durant dècades la violència i el terrorisme. En aquest sentit, s'han registrat greus vulneracions dels drets humans més elementals, ha imperat la por, el silenci, la indiferència i el desacord, fet que ha provocat la polarització social entre les diferents posicions ideològiques. La declaració del cessament definitiu de la violència per part d'ETA, l'any 2011, constitueix la fita temporal que marca en bona mesura les condicions i el context social i polític que viu el País Basc actualment.

En aquest nou escenari, els diferents agents socials i la ciutadania en general comencen a activar dinàmiques que tenen per objectiu natural la reconstrucció de la convivència i d'unes relacions fetes malbé durant dècades. Tot buscant la manera d'incidir positivament en aquest nou moment, el Centre Bakeola Convivència, Conflicte i Drets Humans va posar en marxa l'any 2008 una iniciativa dirigida a propiciar el diàleg entre les diferents forces polítiques amb representació municipal i sensibilitats enfrontades. Aquesta iniciativa assoleix més incidència a partir de l'any 2013 i fins ara ha estat desenvolupada en vuit municipis de Guipúscoa i Biscaia.

Els partits polítics, com a part fonamental de l'articulació social i la gestió dels assumptes d'interès comú a tots els nivells, són i han estat protagonistes d'aquest procés. En aquest sentit, considerem que tenen la responsabilitat d'emprendre iniciatives entorn de dues qüestions fonamentals: el reconeixement i la reparació de les víctimes, i la memòria d'allò succeït en el període marcat per les vulneracions de drets

humans.

El treball de Bakeola s'inscriu en un marc promogut des de les institucions basques¹ per al foment d'una cultura democràtica respectuosa amb els drets humans, les víctimes i la memòria, tot enfortint el debat polític i la gestió positiva dels conflictes. Amb l'objectiu d'aconseguir més efectivitat i avançar en qüestions concretes, les sessions es desenvolupen amb els representants de les juntes de portaveus dels grups municipals.

“ Pretenem generar espais que propiciïn un diàleg obert amb totes les veus, de manera que s'estableixin relacions de respecte sense que les diferències polítiques suposin una ruptura o generin desconfiances basades en prejudicis ”

En la gran majoria de municipis en els que treballem, les juntes de portaveus compten almenys amb tres o quatre forces polítiques. Majoritàriament, aquests/es polítics/es acumulen un bagatge personal afectat pel context de violència política. Molts/es d'ells/es han conegut de prop les conseqüències d'aquesta violència, alguns/es fins i tot n'han estat víctimes directes. D'entrada, cada representant sol prendre posicions enfrontades cap a la resta i reproduïx així les dinàmiques partidistes i polaritzades pròpies del joc polític. Tanmateix, el que pretenem amb aquest tipus de processos és generar espais que propiciïn un diàleg obert que integri totes les veus i posi al centre les persones, de manera que s'estableixin relacions de respecte sense que les diferències polítiques suposin una ruptura o generin divergències i desconfiances basades en prejudicis.

Al començament de les sessions provem d'establir unes condicions prèvies que han de ser assumides per tothom, entre les quals destaquen la voluntat de participació, la transparència, la confiança i la confidencialitat. Són condicions assumides sense dificultat. Un altre element no menys important és l'assumpció d'uns principis ètics

basats en el respecte a tots els drets humans, sense exclusions. Malgrat que aquests principis són també assumits per totes les persones participants, generen més dificultats en el transcurs de les sessions, ja que en ocasions poden ser interpretats de manera divergent per les diferents forces polítiques².

D'altra banda, en relació a les condicions prèvies, s'acorda també que cada participant pugui expressar-se en l'idioma que desitgi -euskera o castellà-, sense que això generi conflicte. Per abordar les sessions combinem diferents estratègies i metodologies destinades a fomentar la capacitat empàtica, de manera que els aspectes ideològics i polítics passin a un segon pla. Així s'aconsegueix portar la dinàmica del terreny polític al personal, i permet la possibilitat de reconèixer el dolor aliè i el dany causat durant els anys de conflicte, i afavoreix la humanització de l'altre.

“ Cal establir condicions prèvies assumides per tothom: voluntat de participació, transparència, confiança i confidencialitat ”

Alhora, detalls aparentment menors en l'organització de les sessions poden tenir una importància rellevant. El fet de reunir-se en llocs aliens als que habitualment comparteixen aquestes persones, per exemple sortir de l'ajuntament per veure's en un altre espai que pot ser comú com a ciutadans/es que són, o la dinàmica d'asseure's en cercle, sense papers ni taules pel mig, faciliten enormement la conversa sobre altres termes i permet establir confiança.

Principals obstacles

La dificultat per incorporar el relat de l'altre és un dels principals obstacles en aquests processos. Però no és l'únic. En algunes ocasions les opinions i vivències personals poden condicionar la gestió adequada de les emocions i generar situacions incòmodes, poc respectuoses, que derivin en un bloqueig de la comunicació. Es donen casos d'equiparació o infravaloració de patiments aliens, s'arriba a justificar accions violentes i també a subratllar la importància d'unes víctimes sobre d'altres.

En aquests encontres també hi pot haver un cert distanciament, que té a veure amb el paper que els participants exerceixen com a representants d'un partit polític. En ocasions aquests representants no manifesten opinions personals donat que la seva participació es justifica exclusivament en qualitat de polític, no com a ciutadà particular i com a persona. A més, el calendari electoral també afecta aquest tipus de processos. Les eleccions municipals els paralitzen, el que genera una dificultat afegida per la possibilitat de canvi de participants.

La complexa situació social i política que hi ha al darrere d'aquests processos no és fàcil de gestionar ni dóna resultats tangibles a curt termini. Les trobades requereixen espais calms i serens, al marge sovint de l'actualitat i d'interessos mediàtics i partidistes. I sobretot, necessiten una continuïtat en el temps que consolidi la confiança personal entre els i les representants³. Es tracta, en definitiva, d'avançar cap a un procés d'humanització, desconstruint la imatge de l'adversari polític com a enemic i assumint compromisos que transcendeixin aquest àmbit i tinguin un reflex palpable en les relacions socials en el municipi.

“ La dificultat per incorporar el relat de l'altre és un dels principals obstacles en aquests processos de diàleg ”

En alguns pobles i ciutats, aquest mateix procés s'ha estès a altres contextos i agents socials, on s'han format taules ciutadanes en les que es treballen aquestes dinàmiques d'acostament de posicions a favor de la convivència i el debat democràtic. És remarcable el fet que, sovint, la ciutadania sembla que va per davant de les institucions polítiques i viu la reconstrucció de la convivència d'una manera molt més natural, sense estar condicionada pel partidisme polític.

En ambdós contextos, polític i ciutadà, s'aconsegueix en algunes ocasions avançar cap a acords polítics amb uns principis mínims, plans concrets d'actuació, actes de reconeixement de víctimes, declaracions compartides en dates d'especial rellevància

etc. El paper de Bakeola en aquests processos de reconstrucció del teixit i les relacions socials és el d'acompanyar el grup, el qual després haurà de desenvolupar els avenços per si mateix, reconèixer i donar suport sense coartar la necessària llibertat amb què s'han de manifestar les persones implicades.

En definitiva, intentem posar de manifest la importància del factor humà. Els èxits d'aquest tipus de processos i dinàmiques són molts i variats, i depenen en tot cas de les persones que hi participen. Amb tot, l'èxit més important és el de superar les posicions polítiques encotillades per arribar a unes relacions normalitzades basades en la convivència, el respecte i la cultura democràtica.

SOBRE BAKEOLA

Bakeola és un centre especialitzat en l'abordatge satisfactori dels conflictes que treballa amb els agents socials i educatius des d'una perspectiva integral. Promou processos orientats a la millora de la convivència, la promoció dels drets humans, el desenvolupament comunitari i la construcció social per a la consecució d'una cultura de pau.

1. El Govern basc i les diputacions forals d'Àlaba i Guipúscoa disposen de programes de subvencions que persegueixen la millora de la convivència i la promoció dels drets humans en els municipis d'Euskadi.
2. L'acceptació o no de certs principis ètics depèn tant o més de la persona que participa i del municipi en el qual ho fa que de la força política que representa. De vegades un mateix partit polític pot defensar actituds diferents davant de les mateixes qüestions.
3. Aquest tipus de processos poden durar anys, més d'una legislatura, i els resultats obtinguts difereixen en cada municipi. La dimensió del municipi i les relacions que s'hi estableixen, la violència patida, la pluralitat de forces polítiques representades o les persones participants, entre d'altres, són variables que determinen la durada i èxits obtinguts.

Fotografia: BAKEOLA, Convivencia, Conflicto y Derechos Humanos

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Les xarxes socials: aliment per al conflicte i eina per a la transformació

Helena Puig

Confudadora i codirectora de Build Up

El 1966, Foucault alertava de la dificultat de veure les estructures de poder que condicionen els relats a través dels quals construïm la realitat¹. Avui dia, les xarxes socials són un element fonamental de la “xarxa oculta” a través de la qual construïm la nostra realitat. I si volem entendre el conflicte, hem de tractar de veure com aquestes alimenten la polarització i què podem fer per utilitzar-les per a la transformació. Cada any augmenta la quantitat d'hores que la gent dedica al contingut de les xarxes socials i incrementa, també, la seva rellevància, amb un percentatge cada vegada més gran de persones, en molts països, que obtenen la majoria de les notícies i opinions polítiques a través de les publicacions de les xarxes socials i el seu intercanvi. A Build Up, l'organització que dirigeixo, hem treballat, durant els últims dos anys, per comprendre la polarització a les xarxes socials i experimentar amb el seu ús per a la transformació de conflictes a gran escala.

Les xarxes socials donen forma al context del conflicte

Quan vam començar a utilitzar les tecnologies per a la transformació de conflictes, vam considerar la tecnologia com “simplement una eina” que podia usar-se per a bé o per a mal. Pel que fa a les xarxes socials, sabíem que estaven sent utilitzades de manera molt efectiva per al reclutament per grups armats, en particular per l'ISIS, per exemple per trobar dones musulmanes a Espanya disposades a casar-se amb combatents de l'ISIS. Però també coneixíem campanyes creatives i potents amb missatges de pau, adreçades al gran públic, com el treball de Peace Factory a Israel i Palestina. Les xarxes socials són només una eina i el que importa és com nosaltres, com a constructors de

pau, decidim utilitzar-les.

En els últims dos o tres anys, l'impacte negatiu de les xarxes socials en els conflictes sembla haver estat molt superior a qualsevol influència positiva que aquestes puguin tenir a l'hora de connectar les persones. Les xarxes socials han estat canals utilitzats per amplificar l'odi contra els grups marginats de tot el món, des de Myanmar fins al Líban i els Estats Units. Amb publicacions de notícies falses, que sovint obtenen els nivells més alts d'*engagement* (grau d'implicació emocional que tenen els seguidors) i algoritmes configurats per maximitzar l'*engagement*, la informació falsa es propaga ràpidament en moltes xarxes. Aquest èmfasi algorítmic en l'*engagement* és també, en part, la raó per la qual les discussions polítiques a les xarxes socials resulten particularment aferrissades, fins i tot després que algunes xarxes, com Facebook, hagin modificat els seus algoritmes.

“ L'impacte negatiu de les xarxes socials en els conflictes sembla haver estat molt superior a qualsevol influència positiva que aquestes puguin tenir ”

Ens va semblar que tot el que fan els constructors de pau per promoure narratives i iniciatives per superar les divisions a les xarxes socials no té el mateix impacte que el treball dels actors que promouen la divisió, la polarització i la violència a les mateixes xarxes. Així doncs, vam decidir tractar d'entendre aquest nou context de conflicte: exactament com propaguen les xarxes socials la polarització i la divisió? Hi ha un creixent cos d'investigació acadèmica que examina aquestes dinàmiques, però sovint utilitza experiments a petita escala que poden ser difícils de traduir en recomanacions per als professionals. A través d'una combinació de recerca secundària i de les nostres pròpies anàlisis i reflexions, ens hem centrat en tres mecanismes interdependents que són clau per entendre com les xarxes socials estan modificant fonamentalment l'experiència humana d'una manera que augmenta la propensió al conflicte: canviant els incentius que tenim per implicar-nos amb algun contingut/persones i no amb

altres, afectant la manera en què construïm el discurs i alterant la manera en què construïm les nostres identitats.

Apropar-nos al conflicte des de les xarxes socials

Amb aquesta anàlisi dels fets, ens vam adonar que, com a constructors de pau, havíem de fer servir el que sabíem sobre intervencions no en línia per superar divisions i descobrir la manera de trobar a les persones en el lloc en què estan. Podríem desitjar que les xarxes socials deixessin de cridar l'atenció de milers de milions de persones durant milers de milions d'hores al dia, però és poc probable que això passi a curt termini. A Build Up, estem assumint el repte de les xarxes socials en tractar de contrarestar les formes en què la tecnologia ens està modelant.

El nostre programa més destacat és The Commons ², una iniciativa que identifica persones que participen en converses polítiques a Twitter i Facebook, analitza quins tipus de comportaments poden denotar que una persona està exposada a relats o dinàmiques polaritzadors i s'adreça a persones amb aquestes característiques amb missatges automàtics que les conviden a participar en una conversa sobre com superar les divisions. Si responen, un dels nostres facilitadors de diàleg conversa amb elles a la plataforma (Twitter i Facebook) i, eventualment, les convida a una trucada de vídeo en grup per mantenir una conversa intervinguda amb persones que tenen altres opinions.

**“ Les persones volen ser escoltades sobre
l'experiència de no ser escoltades pels altres:
aquesta és la clau per generar empatia, evitar
relats paral·lels i construir un pont d'entesa ”**

Les persones necessiten entendre què els està passant, tant a elles mateixes com a la seva comunitat

La premissa principal en què es basa la metodologia de The Commons és que hi ha polarització. Aquesta iniciativa està enfocada cap a la majoria de les persones que estan atrapades en una dinàmica polaritzadora a les xarxes socials i no en són conscients o que, d'alguna manera, desitjarien no formar part d'aquesta dinàmica. No consisteix a combatre (directament) les expressions d'odi, lluitar contra l'extremisme violent o prevenir la propagació d'informació errònia ³.

El nostre principal objectiu és que les persones prenguin consciència de la polarització i fer servir aquesta consciència per influir en el seu comportament quan no estan en línia. Creiem que la consciència sobre la polarització és clau per a la construcció del discurs en línia (i no en línia) i per a la formació de les nostres identitats. Ens basem en un cos d'investigació en psicologia social cada vegada major per comprendre quin tipus de missatges i converses fomentaran la consciència de la polarització. En poques paraules, creiem que el que funciona és ser multiparcial, centrar-nos en escoltar experiències personals i, en general, "complicar el relat". També rastregem cada missatge automatitzat que enviem i cada conversa que tenen els nostres facilitadors, fet que ens permet monitoritzar les taxes de resposta i (fins a cert punt) mesurar l'impacte en el temps. Això vol dir que estem constantment aprenent i iterant en relació amb el nostre ús del llenguatge, els paràmetres de target i els enfocaments per al diàleg. El més important que hem après fins ara és que el que més volen les persones és ser escoltades sobre l'experiència de no ser escoltades pels altres: aquesta és la clau per generar empatia, evitar relats paral·lels i començar a construir un pont d'entesa.

**“ És indispensable que els constructors de pau
intervinguin en les xarxes socials per
contrarestar les dinàmiques polaritzadores ”**

Hem de construir més Commons

Per l'experiència que hem tingut fins al moment a The Commons, estic convençuda que és indispensable que els constructors de pau intervinguin en les xarxes socials per

contrarestar les dinàmiques polaritzadores. L'informe sobre el programa pilot de The Commons s'obria amb un meravellós poema de Khaled Mattawa que diu: "La norma és que ara tots són gitanos. / Tots estan buscant a la seva tribu". Molts dels nostres conflictes socials actuals, inclosos els de Catalunya i Espanya, estan sent alimentats en part per les interaccions a les xarxes socials.

Build Up ha realitzat un treball exploratori sobre la polarització a les xarxes socials al Regne Unit i el Líban. De manera encara provisional, estem veient que els principis clau de l'enfocament de The Commons són vàlids en tots els contextos. Queda, certament, molt per fer en altres xarxes socials, especialment a WhatsApp, que poden tenir diferents dinàmiques de polarització. Tot i així, creiem que la metodologia que hem desenvolupat podria adaptar-se i reproduir-se en altres situacions en què les xarxes socials estan alimentant el conflicte per aprofitar el potencial que ofereixen per influir en la transformació del conflicte.

SOBRE L'AUTORA

Helena Puig és cofundadora i membre de l'equip de Build Up, una organització social sense ànim de lucre que promou infraestructures i pràctiques innovadores per al compromís civil i la construcció de pau. Té una llarga experiència en construcció de pau, des de l'àmbit de la innovació. Ha treballat a Sudan, República centreafricana, Guinea-Bissau, Líbia, Xipre, Myanmar, Nepal, Somàlia i Iraq.

1. "L'ordre és, ahora, el que es dóna en les coses com la seva llei interior, la xarxa secreta segons la qual es miren en certa forma les unes a les altres, i el que no existeix si no és a través de la reixa d'una mirada, d'una atenció, d'un llenguatge" (*Las palabras y las cosas*, Michel Foucault, 1966).

2. Actualment estem portant a la pràctica una iniciativa a escala molt més gran i el nostre objectiu és poder compartir els resultats i la metodologia a finals de 2019.

3. Hi ha excel·lents iniciatives que aborden aquests tres importants aspectes del conflicte a les xarxes socials, com el treball de PeaceTech Lab en la lluita contra les expressions d'odi en línia, el Redirect Method de Moonshot CVE i la tasca de MIDO per abordar la informació falsa a Myanmar.

Fotografia de Jason Howie.

© Generalitat de Catalunya

RECOMANEM

Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Bibliografia sobre diàleg i polarització

La bibliografia relacionada amb la promoció del diàleg en societats polaritzades és enormement extensa i engloba des de mecanismes de prevenció de conflictes fins a manuals de mediació. A la [Biblioteca de l'ICIP](#) en tenim un fons destacat, del qual us n'oferim una petita selecció.

Llibre

***Shared Society or Benign Apartheid? Understanding Peace-Building in Divided Societies*, de John Nagle i Mary-Alice C. Clancy (2010)**

El llibre parteix de la definició de “societat dividida” com aquella societat en que es produeix una “segmentació antagònica, basada en identitats terminals amb una alta prominència política”. Així, segons els autors, les identitats socials tendeixen a la creació de filiacions polítiques que no aspiren a posicions de *catch all* sinó de *catch us*. L'objectiu del volum és oferir eines per tal de transformar les societats dividides en societats compartides. A més, el llibre no només ofereix una visió general dels debats entorn aquest repte, sinó que també analitza per què algunes iniciatives aconsegueixen resultats positius mentre que d'altres poden resultar contraproductes.

Basat en l'experiència d'Irlanda del Nord, destaquen -per innovadors- els tres capítols centrals. En el primer, els autors presenten la importància de convertir l'espai públic en un espai comú. En el següent capítol es destaca la importància de la societat civil i de construir moviments socials que transcendeixin les divisions tradicionals de la

societat. I, en tercer lloc, s'analitzen els rituals i símbols compartits, especialment la celebració del dia de Sant Patrici.

Malgrat partir d'un context territorial concret, el llibre ofereix reflexions que permeten abordar reptes semblants en contextos diferents.

Llibre

***Polarisation: Understanding the Dynamics of Us versus Them*, de Bart Brandsma (2017)**

La polarització va camí de convertir-se en un dels termes més en voga de l'anàlisi política. Fins ara la polarització política definia la confrontació entre dos posicionaments radicalment oposats, sense que això necessàriament impliqués un problema. Tanmateix, les anàlisis dels contextos actuals alerten sobre dinàmiques de polarització que revelen dificultats dels sistemes democràtics per canalitzar els conflictes de forma constructiva. És aquest tipus de dinàmiques que Bart Brandsma descriu en aquest llibre.

Al llarg de la publicació l'autor analitza en detall els factors clau que alimenten aquest fenomen. En aquest sentit, Brandsma planteja que la polarització és una construcció mental, que requereix de "combustible", i que té més a veure amb els sentiments que amb raonaments serens i lògics: és una dinàmica visceral. El llibre és força didàctic, i ofereix també una sèrie d'eines per despolaritzar i, així, restablir dinàmiques menys nocives.

La publicació té un punt de controvèrsia amb les teories i pràctiques de construcció de pau, perquè l'autor insisteix en diferenciar la polarització dels conflictes i, per tant, afirma que les eines de despolarització són diferents de les que es proposen des del món de la transformació de conflictes.

El llibre és el resultat de la llarga experiència personal de l'autor com a mediador, com a formador i també com a filòsof.

Llibre

***Community Action in a Contested Society: The Story of Northern Ireland Paperback*, de Avila Kilmurray (2016)**

S'ha escrit molt sobre la història del procés de pau a Irlanda del Nord però hi ha un apartat d'aquest esdeveniment que no ha rebut suficient atenció mediàtica. És el paper que la societat civil i les petites organitzacions activistes veïnals varen tenir en el procés, tot enfrontant-se de manera pacífica a un context de polarització i violència. Això es el que fa Avila Kilmurray a *Community Action in a Contested Society: The Story of Northern Ireland*, autora que coneix de primera mà els fets ocorreguts durant *The Troubles* (conflicte nord-irlandès) perquè va participar activament en el difícil procés de pau.

El llibre introdueix el lector sobre el procés de pau a Irlanda del Nord des d'una perspectiva *bottom-up*, de baix a dalt. Per aconseguir-ho, Avila Kilmurray ofereix un relat pràcticament cronològic (incloent-hi un arbre cronològic amb els esdeveniments més rellevants del conflicte), en que acompanya al lector, ja estigui familiaritzat o no, per les diferents iniciatives comunitàries destacant-ne la importància que varen tenir en el context general.

Per a transmetre aquesta visió social de les comunitats locals, Avila Kilmurray fonamenta el llibre en entrevistes realitzades a prop d'un centenar d'activistes locals, a més de divuit representants d'institucions governamentals. Les persones entrevistades es divideixen equitativament entre catòlics/nacionalistes/republicans i protestants/unionistes/Ileials, buscant així mostrar ambdues perspectives, visions i narratives d'un conflicte tant polaritzat.

Tot i centrar-se en els esdeveniments d'Irlanda del Nord, moltes de les característiques del conflicte són fàcils d'identificar en altres contextos de violència al món: ja sigui la tendència a "tancar-se" davant la complexitat i la crítica, el poder de la percepció i del rumor, la prevalença d'amenaça física, el conflicte entre les percepcions de les comunitats i les narratives oficials; etc. El valor de *Community Action in a Contested Society* va més enllà de retratar la feina i dedicació de l'activisme i de les iniciatives comunitàries durant el procés de pau a Irlanda del Nord, sinó que ens pot servir també com a guia a l'hora de tractar, des d'una iniciativa social, altres conflictes en comunitats dividides.

Guia

***Guía para el Diálogo y la Resolución de los Conflictos Cotidianos*, de Yolanda Muñoz, M.**

Eugenia Ramos i GEUZ (Centro Universitario para la Transformación de Conflictos).

Aquesta guia és un material didàctic adreçat a un públic molt divers. Amb el suport de còmics explicatius, ofereix de manera senzilla algunes claus per entendre les dinàmiques dels conflictes i de la seva transformació a través del diàleg.

La primera part de la guia identifica el conflicte com una contraposició d'interessos, necessitats, objectius i valors, entre persones i/o col·lectius, que no té perquè ser negatiu. En la segona part la guia aprofundeix en el diàleg com a mecanisme per l'enteniment mutu. La tercera secció inclou recursos i eines concretes per promoure el diàleg. Finalment s'ofereix una bibliografia per aprofundir en les temàtiques tractades.

La guia ha estat editada per la Diputació Foral de Guipúscoa.

Llibre

***Conflict Society and Peacebuilding. Comparative Perspectives*, Eds. Raffaele Marchetti i Nathalie Tocci (2006)**

Aquest llibre analitza el paper de la societat civil en els conflictes i en la construcció de pau. La primera secció del volum recull reflexions teòriques sobre els orígens, la composició i la rellevància de la societat civil com agent de conflicte i de pau.

Aquesta introducció teòrica i conceptual dóna lloc a la presentació d'exemples concrets d'arreu del món, com ara els laboratoris de pau a Colòmbia, les organitzacions de dones i el seu treball per la pau a Caixmir, les organitzacions de drets humans a l'Iraq, el paper de la societat civil sobre la qüestió kurda a Turquia, les iniciatives de les associacions de víctimes i de persones desaparegudes a Bòsnia, i l'impacte de les organitzacions de drets humans a la societat sud-africana.

Documental

***Paradogma: Why true liberty needs heretics* (2016)**

L'any 2017, el director holandès Marijn Poels va presentar el documental *The Uncertainty Has Settled*, una obra que buscava mostrar els dos costats d'un debat tan polaritzat com és el del canvi climàtic. El documental ràpidament va generar polèmica, va ser descrit com a propaganda escèptica al canvi climàtic i va arribar a tenir problemes d'exhibició

en alguns cinemes d'Alemanya. Els impulsors de les protestes argumentaven que promoure un debat i diàleg sobre un tema tan "crucial" (i acceptat per la majoria de la població), com és el canvi climàtic, no era constructiu ni convenient per a la societat. Marijn Poels, que no s'havia volgut posicionar amb cap dels dos costats de la discussió, sinó que havia volgut oferir una plataforma en que cada bloc exposés els seus arguments, es va sentir profundament impactat per les acusacions i pel nivell d'intolerància que va rebre ell i el seu projecte. "Fins i tot fer preguntes et converteix en sospitós", va declarar. *The Uncertainty Has Settled* havia volgut generar preguntes i promoure el diàleg, però aquest ràpidament va ser frenat de soca-rel.

Després d'aquests esdeveniments, Marijn Poels es va plantejar fer una nova pel·lícula per tal d'explorar fins al límit els conceptes de llibertat d'expressió, llibertat d'opinió, diàleg, tot evidenciant com cenyir-se o no a allò que és considerat políticament correcte limita la societat occidental i genera una sensació de polarització creixent. D'aquí sorgeix la idea de *Paradogma: Why true liberty needs heretics* (2018), un documental que busca aprofundir en quines són les temàtiques i actituds que constreen el diàleg, així com recalcar la necessitat de fomentar-lo, d'escoltar opinions oposades a les nostres per tal d'entendre'ns els uns als altres. Amb aquest objectiu, durant els 90 minuts de *Paradogma*, ens endinsem en diverses qüestions com, per exemple, el paper del periodisme a l'hora de fomentar certes concepcions i ideologies, la reivindicació d'un pensament crític en l'individu, l'imperatiu de promoure la democràcia sense constreir o "apartar" opinions "problemàtiques", etc. Així doncs, *Paradogma* busca provocar una reacció en l'espectador, fer-lo pensar en el per què unes opinions són considerades "bones" i d'altres "dolentes", així com en el perill que suposa menysprear, o fins i tot negar, l'existència d'aquestes opinions que poden contrastar amb les nostres.

Aquest caràcter provocatiu, però, porta Marijn Poels a entrevistar certs individus polèmics de la contemporaneïtat, alguns dels quals desvien la conversa cap a temàtiques poc ortodoxes, amb certs tocs conspiratoris. Però aquí radica la singularitat de *Paradogma*, un treball on Marijn Poels ofereix una plataforma on poden expressar-se també aquelles opinions considerades marginals. Es tracta d'evitar la tendència a ignorar i bloquejar opinions que no coincideixen amb les pròpies, pràctica que només fa que augmentar la sensació de frustració i marginació de certs sectors. L'essència de

Paradigma, doncs, és “forçar” l’espectador, primer a escoltar, i després a reflexionar, per tal de fomentar el diàleg i evitar un increment o escalada de la polarització i la violència. Això no es pot fer, creu Marijn Poels, sense connectar amb els individus i entendre d’on sorgeixen les opinions que expressen, des d’una perspectiva emocional, humana i empàtica, que no necessàriament vol dir haver-hi de coincidir.

Guia

Discrepància benvinguda! Guia pedagògica per al diàleg controvertit a l’aula, de Marina Caireta i Cécile Barbeito (2018)

Discrepància benvinguda! Guia pedagògica per al diàleg controvertit a l’aula ofereix eines al professorat per animar-lo a dinamitzar diàlegs controvertits a les aules, ja que l’espai educatiu és el lloc idoni perquè els i les joves desenvolupin un pensament crític i capacitats de comprensió sobre temàtiques d’actualitat. La guia pretén reflexionar sobre els riscos i les oportunitats d’educar en la controvèrsia, amb diferents eines, metodologies i activitats, a partir de diferents temes, com poden ser l’acollida de persones refugiades, els debats identitaris o el terrorisme.

Discrepància benvinguda! es nodreix de l’experiència de països europeus, en particular anglosaxons, que tenen un llarg recorregut en la promoció del diàleg a les aules i en l’educació per la pau. La publicació parteix de qüestions d’actualitat d’arreu del món i les adapta al context català, tot oferint 26 activitats. La guia, publicada recentment per l’Escola de Cultura de Pau i l’Ajuntament de Barcelona, és un recurs d’utilitat per a la promoció del diàleg entre els i les joves.

Projecte

More in Common

More in Common és una iniciativa internacional, creada l’any 2017, que treballa per l’enfortiment de les societats davant les creixents amenaces de polarització i divisió social. Amb seu al Regne Unit i delegacions als Estats Units, Alemanya i França, la seva activitat se centra en la recerca i l’anàlisi, en el desenvolupament de narratives positives del “nosaltres”, que posen en valor allò que uneix una societat més que en el que divideix, i en l’organització de campanyes i esdeveniments que connectin la ciutadania a gran escala.

El projecte més destacat de l'organització és Hidden Tribes, iniciat l'any 2018 amb l'objectiu d'identificar les causes de la polarització i el tribalisme als Estats Units i desenvolupar estratègies per revertir-les. El projecte combina la recerca amb el treball amb diferents actors de la societat civil per restablir la confiança mútua i formular respostes a la creixent fragmentació social.

More in Common també centra part del seu treball en la gestió de les democràcies avançades en l'arribada de refugiats a Europa i ha elaborat estudis sobre les actituds davant la immigració, la identitat i els refugiats a diversos països. Ja s'han publicat les anàlisis d'Alemanya, França i Itàlia, i està previst que durant el 2019 estiguin disponibles els resultats dels Països Baixos i Grècia.

Organització

Better Angels

Les eleccions presidencials del 2016 als Estats Units es varen caracteritzar per un elevat nivell de polarització, una divisió política i social que només ha fet que augmentar des de l'arribada de Donald J. Trump a la Casa Blanca. Segons el Pew Research Center, els nivells de polarització al país han assolit els índex més elevats des de 1994, any en que varen començar a mesurar el fenomen. Alarmats per aquesta tendència, el 2016, pocs dies després de les eleccions, es va produir a Ohio una trobada entre un petit grup de partidaris de Trump i un de Hillary Clinton, trobada que es convertiria en el precursor per a la creació de Better Angels.

Better Angels es un organització nord-americana que va sorgir amb l'objectiu de reduir aquests nivells de polarització política i social dels Estats Units, una divisió caracteritzada per l'arc parlamentari constituït per dos "grups", el Partit Republicà i el Partit Demòcrata.

Per aconseguir-ho, Better Angels organitza trobades entre un nombre equitatiu de *reds* (gent que s'identifica com a republicans) i *blues* (els qui s'identifiquen com a demòcrates), amb un total d'entre 10 i 14 participants i amb un mediador qualificat guiant cada reunió. Aquestes sessions busquen fomentar un espai de diàleg amb l'objectiu de trobar punts en comú entre els uns i els altres, trencar estereotips i incentivar la comprensió entre individus d'ambdós posicions polítiques. No es tracta

que els participants canviïn el seu punt de vista sobre els temes que es discuteixen sinó de proporcionar-los eines per reforçar la comprensió entre els dos grups, i trobar punts en comú per a considerar-se com a iguals. Així doncs, és a través d'un enfocament personal i proper amb el que Better Angels treballa per revertir aquesta tendència d'aïllament i de manca de comunicació entre ambdós grups.

L'organització també ofereix tallers d'entrenament d'habilitats comunicatives, habilitats indispensables per al diàleg entre persones que no estan d'acord políticament, i organitza debats on individus poden expressar les seves opinions en un espai obert a escoltar. L'organització es nodreix principalment de donacions individuals però també rep ingressos, a parts iguals, de fundacions vinculades als dos grans partits polítics del país.

© Generalitat de Catalunya

ENTREVISTA

Entrevistes amb Paul Ríos, Tom Woodhouse, María Jimena Duzán i Mariano Aguirre

Roser Fortuny i Eugènia Riera

ICIP

Quatre persones expertes en l'àmbit de la resolució de conflictes i la construcció de pau i d'espais de diàleg ens aporten la seva visió del conflicte polític i social que es viu actualment a Catalunya. Es tracta de mirades provinents tant de l'anàlisi com de l'exercici pràctic del treball per la pau: Paul Ríos (País Basc), María Jimena Duzán (Colòmbia), Tom Woodhouse (Regne Unit) i Mariano Aguirre (Espanya-Argentina) ens ajuden a identificar els trets del conflicte català que podem trobar en altres contextos i, alhora, possibles sortides a l'atzucac actual.

1. Què és el que més et sorprèn del conflicte català?

Paul Ríos, activista per la pau i els drets humans. Fundador i excoordinador de Lokarri

Em resulta sorprenent que, amb tot el que ha passat en els últims anys, no s'hagi arribat a un grau de violència intens, perquè veient els fets des de fora, hagués estat "normal" l'escalada d'algun tipus d'enfrontament en clau violenta. Això es pot explicar pel fet que en l'ADN de la societat catalana hi hagi un cert rebuig a fer servir la violència i un cert convenciment que aquest no és el camí per solucionar el que està passant i veure que hi ha alternatives millors. Hi ha d'haver un factor cultural dins de la societat catalana que reprimeix tendències que solen portar a actes de violència forts.

Tom Woodhouse, professor emèrit de Resolució de Conflictes a la Universitat de Bradford (Regne Unit)

Diria que la rapidesa amb què els esdeveniments poden polaritzar i dividir les persones. Visito amb freqüència Barcelona, una ciutat que m'encanta i en la qual tinc grans amics, de tot el món. Sempre m'ha semblat que Barcelona i Catalunya són llocs cosmopolites i oberts pel que fa a sentiments, valors i comportaments. En els últims anys, tanmateix, es pot observar que aquestes qualitats estan anant en retrocés, ja que és indubtable que la societat s'ha polaritzat més políticament i socialment com a conseqüència del referèndum sobre la independència.

María Jimena Duzán, periodista i excònsol de Colòmbia a Barcelona

Em sorprèn perquè és un conflicte cultural. Els anys que vaig viure aquí ja el veia a venir. El llegat de Pujol ha estat crear una cultura catalana en que el centre és únicament el català, i això em va impressionar. A mi, que venia d'un país tan complicat com Colòmbia, em semblava sorprenent que això no hagués generat ja un conflicte, perquè el que estaven fent era crear una nova generació de joves que tenien en la seva cosmogonia cultural el català per damunt de totes les altres coses. Hi ha una poderosíssima admiració que va créixer en aquest context i que ara està demanant la independència.

Mariano Aguirre, assessor de construcció de pau, Oficina del Coordinador Resident, Nacions Unides, Colòmbia.

Durant el Franquisme, Barcelona representava el que ara s'anomena cosmopolitisme: una societat oberta, multicultural, oposada al conservadorisme tancat del règim a Madrid. Possiblement aquesta imatge de Barcelona ocultava la cultura també conservadora del sector rural de Catalunya, alhora que el patriotisme tancat de l'elit i sectors de la societat urbana. Però tot i així, durant la transició i ja en la democràcia, Catalunya va complir aquest paper de societat oberta, pont de la resta d'Espanya amb Europa, receptora d'immigrants d'altres parts de l'Estat (i més tard d'immigrants d'altres continents), connectada al Mediterrani i al Nord d'Àfrica. Amb aquestes influències és sorprenent, encara que no inexplicable, que una part dels polítics i de la societat catalana s'adherissin a una concepció tancada del nacionalisme.

2. Quins trets del conflicte es poden associar a tendències globals i quins són únics del cas català?

Paul Ríos

Vivim en un món globalitzat on hi ha una certa tendència a la uniformització i això fa que la identitat sigui un tema molt important. Hi ha la necessitat de mirar de recuperar o preservar la identitat i el sentit de comunitat, fet que t'identifica com a membre d'un grup, davant una certa desorientació de les persones. S'ha venut la idea que l'important és treballar per a una cultura universal, però això arrossega una falsedat. Aquesta cultura universal significa assumir una cultura única o predominant, que pot ser la que proposen els grans Estats, i entendre amb dificultat que hi ha altres maneres d'identificar-se amb una comunitat. Això està passant a nivell internacional i crec que el que passa a Catalunya també té aquesta explicació, perquè hi ha una identitat que es veu en perill. Aquests conflictes es manifesten en cada lloc de manera diferent, en uns casos poden ser més violents, en d'altres hi ha maneres d'aïllar-se del món, de confrontació amb l'Estat o la cultura dominant, etc.

Tom Woodhouse

Està clar que les tendències globals generen pressions que amenacen de fragmentar i desestabilitzar les comunitats. L'administració Trump, als Estats Units, continua desafiant els fonaments d'un ordre mundial liberal que, malgrat tots els seus defectes i mancances, ha aconseguit que visquem en un món relativament pacífic des de 1945. En la política interna i nacional de molts països d'Europa - i també al Regne Unit, on visc, especialment en relació amb el Brexit-, ha sorgit un clima desagradable de discurs públic demagògic, emocional i irracional. Així que, clarament, hi ha tendències globals que estan jugant un paper considerable. Però hem d'anar amb compte de no caure en la trampa del fatalisme, tot assumint que aquestes tendències globals degraden inevitablement el teixit social i polític. Les societats poden ser notablement resilients amb el seu capital polític, cultural i social positiu, tolerant i inclusiu. Catalunya, malgrat les dificultats actuals, té un gran capital en aquest sentit.

María Jimena Duzán

A nivell global, la polarització està de moda i es basa en l'exaltació de les pitjors passions i sobretot de l'odi. La política avui dia es fa com un espectacle, on les xarxes socials són un instrument primordial. La polarització està entrant en totes les capes de

la política i Catalunya no és una excepció. Tampoc Espanya, on ha reviscut un nacionalisme de banderes espanyoles en molts indrets, cosa que també em va sorprendre. A mi tot els nacionalismes em preocupen, inclòs el català, i la contrapart ha estat que s'ha exacerbat el nacionalisme espanyol. Una de les coses que jo sempre havia admirat d'Espanya és que hagués permès les autonomies, però això està canviant en molts aspectes amb aquesta aparició de banderes que t'atropellen per tot arreu. Em sembla molt complicat i molt particular del conflicte català i espanyol, perquè aquí hi va haver un acord després de la dictadura. Es van asseure uns senyors – perquè no hi havia senyores- i van dir: “Establirem unes autonomies” perquè cada autonomia té una diferència cultural, política i social. Així van néixer, cadascuna amb les seves pròpies característiques i aquest va ser el pacte. L'Espanya d'avui és producte d'aquest pacte, que és molt interessant per a totes les persones que venim de fora, però de sobte aquest pacte ja no és suficient. En cal fer un altre.

Mariano Aguirre

El nacionalisme ha estat un component essencial de la formació de l'estat modern. Les declaracions sobre la fi del nacionalisme, tant des de l'esquerra com des del liberalisme, van ser errades perquè negaven els components històrics, d'identitat, els vincles socials, les narratives històriques (reals o mítiques) que generen vincles entre individus, famílies i grups socials de diferents característiques. Aquestes narratives han donat lloc a nacions i estats (dos espais no sempre coincidents) i al concepte mateix de ciutadania, fortament vinculat a l'estat i –tancant el cercle– a la nació.

En el curs de les últimes dècades el nacionalisme ha tingut dos desenvolupaments molt rellevants. D'una banda, la tendència a tancar-se en si mateix, amb un discurs melancòlic sobre el passat, davant la complexitat del món modern (complexitat que inclou, entre altres components, més migracions, desafiaments als costums en terrenys com la família, el paper de la dona, la gestió del medi ambient i les demandes d'igualtat). De l'altra, la proposta de construir un món postestatal i postnacional, en el qual el patriotisme constitucional (obert, cosmopolita) de cada entitat estatal sigui instrumental per generar un món cooperatiu i igualitari. El nacionalisme espanyol (encarnat per “Madrid”) s'ha identificat amb la proposta conservadora reaccionària. Agreujat, el nacionalisme radical català s'ha embarcat en la mateixa tendència.

Catalunya és camp de batalla del debat entre dos concepcions diferents sobre “com ser (nacionalment) al món”. D’una banda hi ha el nacionalisme espanyol i el radical català. De l’altra, els cosmopolites sense (encara) una clara representació política. A això s’afegeix la complexitat que no es tracta d’un estat independent, sinó d’una comunitat autònoma dins d’un estat que, alhora, és part de la Unió Europea.

3. Quins factors poden ajudar a superar el conflicte?

Paul Ríos

Sent sincer, i des de cert desconeixement, ara no veig cap espai d’oportunitat perquè el conflicte es pugui solucionar. És possible que n’hi hagi, però exigeix un coneixement de la realitat i de les dinàmiques que només es pot tenir des de dins de Catalunya. Si es confirma que no hi ha un espai d’oportunitat clar, l’estratègia hauria de ser evitar l’escalada. Si les coses ja són prou complicades el que caldria fer és no afegir noves dificultats. Cal buscar estratègies que impedeixin arribar a un nivell de divisió social intern que condueixi a un punt de gairebé no retorn. Hi pot haver una ruptura de visions de futur entre persones que pensen de manera diferent i una ruptura de narratives que impedeixi viure en comunitat de manera col·laborativa i constructiva. Aquest és el risc que es pot córrer, que et trobis amb dues societats diferents convivint en el mateix territori. Quan això es produeix és molt complicat tornar a refer els llaços i els espais de col·laboració.

Tom Woodhouse

Una idea clau que pot tenir rellevància per a Catalunya és que les societats en conflicte passen per unes etapes identificables. Si les qüestions en disputa no s’aborden i gestionen de manera intel·ligent, en el millor dels casos el conflicte pot enquistar-se o, en situacions greus i en el pitjor dels casos, pot conduir a l’hostilitat i a la violència. Per descomptat, aquesta progressió no és inevitable i tots els conflictes es poden gestionar de forma no violenta.

Un model ben conegut de com es comporten les persones en els conflictes a nivell polític es basa en una seqüència d’escalada de quatre etapes, que va d’un escenari de discussió sobre les diferències (etapa 1) a la polarització (etapa 2), en que les

percepcions negatives de l'altre comencen a definir el relat, i segueix amb la segregació (etapa 3), en que les parts se separen, la comunicació es trenca i les actituds s'endureixen. Els conflictes que han arribat fins al nivell 3 (segregació) són proclius a convertir-se en conflictes enquistats, en que no se satisfan els interessos de cap de les parts (podríem anomenar-la etapa 3,5) o, en última instància, passar als nivells nocius d'hostilitat i violència (etapa 4).

Em sembla clar, des d'algú que veu el conflicte des de fora, que la situació catalana, si busquem models analítics que ens ajudin a entendre-la i abordar-la, està a les etapes 1 i 2 del model que acabo d'explicar (discussió i polarització). Si bé és altament improbable i certament no desitjable que la situació a Catalunya degeneri als nivells destructius de l'etapa 4 del model, sorgeix la pregunta de què cal fer perquè les dinàmiques de les etapes 1 i 2 condueixin cap a una transformació constructiva.

La transformació de la percepció del conflicte a Catalunya, passant d'una lluita que cal guanyar a un problema que cal resoldre, el situa en un paradigma de resolució de conflictes que es poden definir resultats integradors, noviolents i pacífics. Hi ha formes concretes en què aquest procés pot ser part d'una resolució política. Per damunt de tot, la política i la societat catalanes han avançat històricament amb el compromís amb la resolució pacífica de la diferència.

Seria oportú i productiu per a tots els que estan involucrats en centres i xarxes de pau i transformació de conflictes, a Espanya i a Catalunya, reflexionar sobre què significa ser pacífic i compartir els coneixements sobre competències, eines, mapes i marcs que poden ser útils en la situació actual. En els últims anys, la investigació sobre pau i conflictes ha començat a deixar enrere la pregunta de "per què el conflicte?" per centrar-se en identificar "què crea i sosté la pau?".

María Jimena Duzán

Quan les coses no funcionen cal fundar-les de nou. Les autonomies han arribat al límit de la seva expressió política. Si se soluciona el tema de Catalunya, no sabem com, això s'aturarà aquí? Les altres autonomies es quedaran quietes? Què passarà amb els fonaments del pacte [de la transició]?

Mariano Aguirre

Caldria tornar enrere i revisar “el conflicte”. Per exemple, els independentistes volen realment un estat català o una situació diferent dins de l'Estat espanyol? És viable buscar la independència quan prop d'un 50% dels ciutadans de Catalunya s'oposen a aquesta opció? Una qüestió clau (i deixada de banda) és la vida de les persones. És a dir, per sota de les grans visions (independentisme vs defensa de la unitat de l'Estat espanyol), quines són les aspiracions de les persones per a elles mateixes i per a les generacions futures? Si, entre altres coses, volen llibertat per exercir legítimament la seva identitat catalana, espanyola i europea, comptar amb protecció social i garanties dels seus drets i llibertats, tenir oportunitats igualitàries per assolir un nivell acceptable de benestar econòmic, gaudir de lliure moviment a Espanya i Europa, llavors, on són els espais comuns de negociació?

Excepte posicions extremistes, ningú vol la guerra ni la misèria per a Catalunya, ni l'enfonsament d'Espanya. Veient les experiències de convivència d'identitats diferents en marcs estatals com el suís, el del Quebec al Canadà i l'escocès al Regne Unit, i després de la greu i avui promissòria experiència d'Euskadi, no poden societats avançades i democràtiques com la catalana i les de la resta d'Espanya arribar a acords negociats en nom d'una vida bona, cooperativa i decent per a tothom?

Fotografia: De dalt a baix i d'esquerra a dreta trobem una imatge de Paul Ríos, Tom Woodhouse, María Jimena Duzán i Mariano Aguirre.

© Generalitat de Catalunya

SOBRE L'ICIP

Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

ICIP

Institut Català Internacional per la Pau

La Comissió de la Veritat de Colòmbia i l'ICIP signen un conveni per articular el treball de la Comissió a Europa

Aquest 2019, l'ICIP ha assumit el rol de Secretaria Tècnica a Europa de la Comissió de la Veritat de Colòmbia per contribuir al treball amb víctimes colombianes a l'exterior. L'Institut és l'encarregat de facilitar i donar suport al procés de contacte i de coordinació entre les diferents organitzacions de víctimes a l'exili i entre institucions que tenen capacitat per identificar persones que van haver de fugir de Colòmbia a causa del conflicte armat i documentar casos.

D'entre les primeres actuacions, destaca l'organització de la primera formació de les persones encarregades d'entrevistar a víctimes del conflicte a l'exili. Les jornades van tenir lloc a Barcelona a principis de març amb l'objectiu de posar les bases per iniciar el treball de presa de testimonis, un dels eixos principals en la tasca d'esclariment dels fets, reconeixement i memòria.

L'ICIP també ha llançat el nou butlletí informatiu "La Voz de Colombia" per tal que els nodes, les organitzacions i les persones que treballen en el procés de pau colombiana des d'Europa disposin d'una eina per intercanviar de forma centralitzada totes les notícies i avenços del seu treball. La publicació és de caràcter bimensual i de lliure accés.

L'ICIP esdevé nou membre de la xarxa europea EPLO

L'ICIP és des d'aquesta primavera nou membre de la xarxa EPLO (European Peace Liaison Office), una plataforma europea d'ONG i grups de pressió que treballen per la construcció de la pau i la prevenció dels conflictes violents.

EPLO treballa com a focus d'influència de la Unió Europea per tal que s'implementin polítiques de pau i de transformació pacífica de conflictes a nivell europeu; alhora és un espai de cooperació i col·laboració entre les organitzacions europees de referència en la promoció de la pau i ofereix també formació especialitzada en aquest àmbit. La xarxa inclou trenta-nou institucions membres, provinents de disset països diferents.

La sol·licitud d'adhesió de l'ICIP es va votar a l'assemblea general de la xarxa del passat 28 de març. Amb la seva entrada, l'ICIP esdevé el primer membre de l'estat espanyol.

Resolució del Premi ICIP Alfons Banda

La segona edició del Premi ICIP Alfons Banda ha premiat el treball "Refugiats: passat i present" dels alumnes Marta Riera Martí, Júlia Joaquín Lluís i Anna Bellot Tomàs, de l'Escola Frederic Mistral Tècnic Eulàlia de Barcelona, i el treball "Road to Europe's Wall" de l'alumna Alba Sapena Molina del Col·legi Episcopal Mare de Déu de l'Acadèmia de Lleida.

El premi reconeix la qualitat dels treballs elaborats per alumnat de segon cicle d'ESO i d'educació postobligatòria (batxillerat i cicles formatius) en l'àmbit de la construcció de la cultura de pau o l'aplicació pràctica de la gestió no violenta dels conflictes.

El guardó s'emmarca en els Premis a la Recerca Jove convocats per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) amb l'objectiu de fomentar l'esperit científic del jovent.

Últimes publicacions

- Per una nova estratègia de reducció de la violència fora de contextos bèl·lics. ICIP Policy Paper de Sergio Maydeu-Olivares, publicat en català, castellà i anglès.

- Contra la guerra i la violència, de Lev Tolstoi. Publicat per l'ICIP i Angle Editorial dins la col·lecció "Clàssics de la pau i la noviolència".

- Orígens i evolució del moviment per la pau a Catalunya (1950-1980), de Xavier Garí. Publicat per l'ICIP i Pagès Editors dins la col·lecció "Noviolència i lluita per la pau".
- La seguridad en el siglo XXI, desde lo global a lo local, ICIP Research 6.
- Informe Anual d'Activitats - Memòria ICIP 2018, publicat en català, castellà i anglès.

© Generalitat de Catalunya